АБДУЛЛА ШАИГ

Бир саат хәлифәлик

(Дөрд пәрдәли камедија)

ИШТИРАК ЕДӘНЛӘР

Сәкинә — Дул гадын
Малик ибн Сәид — Сәкинәнин оғлу
Наилә — Сәкинәнин гызы
Јасир, Фахир — Маликин јолдашлары
Халид — Гоншу оғлан
Гоншу киши.
Гоншу арвад.
Бәһлул-даниндә — Нурани бир киши. Һарунрәшидин гардашы
Һарунрәшид — Хәлифә; бир көзү кор.
Вәзир
Вали Әбу Тәвваб.
Мунирә, Хәдичә — Хәлифәнин кәнизләри
Әбу Мәгсуд — Варлы сәвдәкәр
Бәһлулун ордусу, 4—5 нәфәр чаван әскәр кејиминдә.
Молла
Сарај хидмәтчиләри
Шикајәтчиләр

БИРИНЧИ ПӘРДӘ

Биринчи шәкил

(Сәһнә Сәкинәнин евини тәсвир едир; бир-биринә битишик ики отаг, биринчи отағын пәнчәрәси күчәјә бахыр, јан тәрәфдә күчәјә чыхан гапы. Сәкинә илә Наилә данышыр).

Наилә — Ана, мән даһа дөзә билмирәм. Бу күн дә оғлунун јолдашлары кәлсә, ичәри бурахмајачам.

Сәкинә — (ачыглы) Ај гыз, сән бу ушагдан нә истәјирсән? Күнүнү лап гара еләмисән!

Наилә — Күнүнү гара еләјән мән дејиләм, өз достларыдыр. Јасир илә Фахирдир.

Сәкинә — Көзүмүн ағы-гарасы бир огулдур, һисликлә-нисликлә бөјүдүб боја-баша чатдырмышам. Чавандыр, чаванлыг едир, бундан сәнә нә?

Наилә — Мән јенә дејирәм, Малики о тәрбијәсизләрдән ајырмаг лазымдыр. Онлары бу күн евдән говачағам.

Сәкинә — Бир ону еләјә билмәзсән!

Наилә — Нејләрсән?

Сәкинә — Сачларыны әлимә доламыб елә јоларам ки, башында бир түк дә галмаз!

Наилә — Инанырам, сән Маликин кејфи үчүн һәр ојундан чыхарсан. Оф, јазыг гардашым... (Көзләри долур).

Сәкинә — Буна бах, гардашына чаны јанан олуб, күл сәнин кими бачынын башына, она о гәдәр мәһәббәтим вар ки, ачындан өлсәм дә чибини пулсуз гојмајачағам. Гој әркөјүн бөјүсүн, кејфи нә истәјир еләсин.

Малик — (кәлир, онлара шүбһәли бахараг) Олмаја јенә мәндән данышырсыз?

Сәкинә — Јох, ај оғул, башына дөнүм, сәнинлә нә ишимиз вар.

Малик — (кәнара) Ушаглар инди кәләчәк, ојнамаға бирчә гәпијим дә јохдур. Нејләјим?! (Бир аз дүшүндүкдән сонра анасына) Һә, јадыма дүшдү, ана, Чамеји-Мәнсур күчәсиндә халамын гоншусу Дәлилә нәнәни көрдүм. Сизи сорушду, сонра деди ки, халан бәрк нахошдур, сорушмаға нијә кәлмирсиз?

Сәкинә — (һәјәчанлы) Вај, башыма хејир, о гыза нә олду?

Наилә — Јалан дејир, кәрәсән јенә нә бичлији вар.

Малик — Јалан дејән намәрддир.

Сәкинә — (Наиләјә) Анан сәнә гурбан, халандан тез мәнә хәбәр кәтир!

Наилә — (бир аз дүшүндүкдән сонра) Јахшы, доғрусу мән өзүм дә никаран галдым. Јахшы, анчаг сән Малики көздән гојма ha! (кедир)

Малик — (Наиләнин архасынча ачыглы бахараг) Мәним бөјүк дүшмәним бу гыздыр, о бачы дејил, баша бәладыр. (Кәнара) Јахшы кәләк кәлдим. Ону башымдан еләдим; анамдан бир аз пул гопара биләсәјдим. (Анасына јанашыр) Ана, бу күн һалым һеч јахшы дејил, үрәјим јаман дөјүнүр, өзүмү зорнан ева чатдырмышам.

Сәкинә — Нә олуб, ај оғул? (һәјәчанла она јанашыр) Јохса јенә ичмисән?

Малик — Бу күн һеч ағзыма да дәјмәјиб. (Әлилә каһ башыны овушдурур, каһ үрәјини тутур) Уф, үрәјим дөјүнүр, көзләрим гаралыр, бәдәним сөјүд јарпағы кими титрәјир. Вај-вај! Ана, ана! Тут мәни... (Бирдән јерә јыхылыр).

Сәкинә — Вај, оғул, сәнә нә олду?

Малик — (һәзин сәслә) Өлүрәм, ана... өлүрәм...

Сәкинә — (онун башыны голлары үстүнә кәтүрүб һәјәчанла) Оғлум, Малик... Малик!..

Малик — (инләјәрәк) Аһ, аһ, өлүрәм... (Сәссиз, һәрәкәтсиз галыр)

Сәкинә — (һәјәчанла) Оғлум, оғлум! (Чаваб кәлмир) Вај, бу ушаға нә олду? Башыма күл... Малик... Малик!..

Малик — (кәсик-кәсик) Өлүрәм... Молла чағыр, гур'ан охусун.

Сәкинә — (ағлаја-ағлаја) Оғлум, өзүнә тохтаг вер! (Башынын алтына јасдыг гојур).

Малик — Тез... тез... Молла чағыр!

Сәкинә — (дизләринә вура-вура). Вај, евим јыхылды, гапым чырпылды, балам әлимдән кедир, мән нејләјим?

Малик — Молла... Молла...

Сәкинә — Бу саат... Наилә дә нә пис вахтда кетди. (Башыны итирмиш кими) Оғлум, сән өзүнә тохтаг вер, мән кедирәм. (Кетмәк истәјир).

Малик — Ана, ана!

Сәкинә — Чан бала, нә дејирсән?

Малик — Мән өлсәм, басдырмаға... пул... вар?

Сәкинә — Вај, аллаһ мәни өлдүрсүн. Бу нә сөздүр (ағлајыр) О күнү аллаһ мәнә көстәрмәсин, мән өлүм, сән мәни басдыр.

Малик — Ө...лү...рәм... Де көрүм, басдырмаға пулун вар?

Сәкинә — Оф, аллаһ, вар, оғлум, вар, сән елә шејләри фикирләшмә!

Малик — Һаны, көрүм!

Сәкинә — (гојнундан пул чыхарыб көстәрир) Бах, будур! Сән о гара фикирләри башындан чыхар.

Малик — Өлүрәм... пулу башымын алтына гој... раһат өлүм.

Сәкинә — Ал, гурбандыр сәнә (пулу јасдығын алтына гојур).

Малик — (инләјәрәк) Молла... Молла...

Сәкинә — Дәрдин чаныма... бу саат (Отагдан тез чыхыр).

Малик — (Башыны галдырыр, гәһгәһә илә күлүб ајаға галхыр). Бах, адамдан пулу belә аларлар. (Пулу сајыр) Инди пулум вар. Јасир илә Фахир кәлсәјди вурардыг. (Дүшүнүр) Билирәм, јазыг анамын ахырынчы пулудур. Буну да гумара удузсам, сонра нејләрик?! (Хејли дүшүнүр) Аһ, бу Һарунрәшид хәлифәлијин бир саатлыг мәнә версәјди... (Јасир илә Фахир ичәри кирир, онун сөзүнү ешидәрәк).

Јасир — Ај кәләкбаз, бир саат хәлифәлији нејләјирсән?

Фахир — Јохса хәлифәлик фикринә дүшмүсән?

Малик — Нејләјим, бир саат хәлифә олсам, ојнамаға пулум олар.

Јасир — (истеһза илә күләрәк) Јахшы арзудур, аллаһ мурадына чатдырсын.

Фахир — Лүт адам хәјал-плов илә јашар.

Малик — Дара дүшән кими бир саатлыг хәлифәлик арзу едирәм.

Фахир — Хәјал-плов јемәклә адамын гарны дојмаз! (Чибиндән бир шүшә шәраб чыхарыр) Ичмәјә шәрабымыз вар.

Малик — Гумара пулумуз да вар.

Јасир — Бу јахшы хәбәр олду, галх, сүфрәни ач!

Малик — Мәним һәвәсим јохдур, галх өзүн һазырла!

Јасир — Көһнә тәнбәл олдуғуну билирәм. (Јасир галхыб столун үстүнү сәлигәјә салыр, ортаја чөрәк, пендир вә үч финчан гојур).

Фахир — (истеһза илә) Елә бу!.. Бу евдә белә касыб сүфрә көрмәмишдик.

Малик — Сизин кими достлары олан үчүн бу да чохдур. Анамын ахырынчы хәрчлијини дә бир һијлә гуруб алмышам.

Јасир — Јенә арвада нә кәләк гурмусан?

Малик — Бир дәфә өлүб дирилмишәм.

Фахир — (кичик финчанлара шәраб төкә-төкә) Малик, сән шәраб фикриндә ол.

Малик — Пулумуз вар, аларыг.

Фахир — Һәлә бу бир шүшәнин пулу да сәнин бојнунадыр.

(Пәнчәрә гаршысында сәс ешидилир, пәнчәрәнин бир тајы ачылыр, һәр үчү һәјәчан ичиндә гумар ашыгларыны, шәраб шүшәсини кизләдир. Малика) Пәнчәрәнин тајыны өрт, көрән олар.

Малик — Сән дарыхма, күләк әсәндә өртәр.

Јасир — Јахшы дејибләр: тәнбәлә иш бујур, о сәнә ағыл өјрәтсин. (Бајырда ешидилән сәс тәкрар олунур)

Малик — Бахын, көрүн нә сәсдир?

Фахир — Өзүн нијә галхыб бахмырсан?

Малик — Чаным үчүн, һәвәсим јохдур. (Јасир галхыб пәнчәрәдән бахыр).

Јасир — Гулағымыз сәсә дүшүб, горхмајын, һеч ким јохдур. (Отурур) Бу да һәјатдыр? Өз евимиздә дә истәдијимизи едә билмирик.

Фахир — Елә ону де, көзүмүз гапыда галыр, хәлифә адамлары көрсә, тутуб апарыр, Бәһлул-диванә көрсә, тутуб апарыр.

Малик — Бәс мән нә үчүн бир саат хәлифәлик арзу едирәм. Мәним башымда чох јахшы фикирләрим вар. Һарунрәшид инсафа кәлиб мәнә бир саат хәлифәлик версә, мән ичкини, гумары һалал едәчәјәм.

Јасир — Бу намүмкүн бир шејдир.

Малик — Аллаһ кәримдир, ешитмәмисән ки, ахтаран тапар?

Фахир — (Гәдәһи галдырыб) Елә исә о бир саат хәлифәлик ешгинә ичәк.

Јасир — Јахшы сөздүр, ичәк бир саат хәлифәлик ешгинә. (Ичирләр).

Фахир — (истеһза илә) Аһмаг, хәлифә олдуғун заман бизи јаддан чыхарма, һа.

Халид — (кәлир) Паһо, јенә ички дәскаһы гурулуб ки...

Јасир — Һәлә гумар дәскаһы да далдадыр. (Халидә бир финчан шәраб тәклиф едир).

Халид — Јох, мән ичән дејиләм

Јасир — Билирәм нечә ичән дејилсән... Бу мәчлисин сағлығына ич!

Халид — Исрар етмә, ичмәјәчәјәм.

Фахир — О, адамлыгдан чыхыб.

Халид — Белә адамлыгдан чыхмаг мәсләһәтдир.

Јасир — Көрүнүр Бәһлул-диванәдән горхур. (Күлүр).

Халид — Ајыб олсун сәнә, о чүр данәндә кишијә диванә дејирсән. Бир дә мән нијә горхум, сиз горхун, кәлиб сизи көрсә һамынызы өз ордусуна кәтүрәчәк. О киши чаванларын атасыдыр.

Малик—Јох, бир бабасыдыр. Мән онун ордусунда бир күн дә галмарам.

Халид — Һа, галмазсан. Бәһлул баба әмр еләсә, онун ордусу хәлифәнин өзүнү дә тутуб кәтирәр. Көрмүрсән, онун һәр әмри дашдан кечир. Атам дејир ки, бу шәһәрдә ондан алим, ондан сөзү өтән адам јохдур. Һәтта, хәлифәнин өзү дә ондан чәкинир.

Фахир — Јахшы, јахшы, сән дә бу диванәни гә'рифә миндирмә, хәлифә ондан нә үчүн чәкинсин?

Халид — Ордусуна әмр еләсә, хәлифәнин тахтыны, тачыны башына учурар. Көрмүрсән, ким-кимә зүлм еләсә, Бәһлул-данәндәјә шикајәт едир. Бәһлул баба о саат онун дәрдинә чарә тапыр, бәс она нә үчүн данәндә дејирләр?

Малик — Онун нәји данәндәдир, әсил диванәдир. Данәндә олсајды о бојда киши балача ушаглар кими гамыш ат миниб бүтүн Бағдады доламазды.

Халид — Шәраб, әјјашлыг доғрудан да сизин көзләринизи бағлајыб, һиссләринизи коршалтмышдыр. Бәһлул баба һәрдән диванәлик едир... Анчаг бунун сәбәби вар.

Малик — Сәбәби... Даһа бунун нә сәбәби?.. Дәлидир, вәссалам. (Күлүр).

Јасир — Өзү дә әмәлли-башлы дәли... (Һамы бәркдән күлүр).

Халид—Сәбәби одур ки, Бәһлул баба хејирли иш көрәндә чох вахт өзүнү диванәлијә вурур. Јохса хәлифә Һарунрәшид илә о бир заманда баш кирләјә билмәз... Хәлифәмиз гардаш-зад баша дүшән дејил, бир дә көрдүн ки, онун да башыны једи.

Јасир — Сән нә узун чәрәнләјирсән.

Халид — Белә сөзләр сизин кими адамлара чәрән көрүнәр, гумардан, ичкидән башга иш јох, пешә јох. Бәһлул-данәндә сизи апарса, һәрәниз бир сәнәт, бир пешә саһиби оларсыз.

Малик — Бизә пешә, сәнәт лазым дејил.

Фахир — Әкәр јахшыдыр, өзүн нә үчүн кедиб орада бир сәнәт өјрәнмирсән?

Халид — Мәним атам дүлкәрдир, Бәһлул-данәндәнин е'малатханасында бир нечә чавана дүлкәрлик өјрәдир, мән һәр күн дөрд-беш саат кедиб ишләјирәм.

Јасир — Малик, бу авараја гулаг асмагданса шәраб алдыр, кејфә бахаг.

Фахир — (чибиндән гумар ашыгларыны чыхарыр). Гумары башлајаг, шәраб да кәләр.

(Сәкинә молла илә кәлир, бу бүсаты көрүб)

Сәкинә — Вај, башыма күл. Инди анладым ки, о ах-вај нә үчүнмүш. Мәндән пул гопармаг истәјирмиш. (Дизләринә вура-вура) Наилә билсә абрымы алачаг, кединчә тапшырды ки, ону көздән гојма! (Молланы көстәрир) Ај һәјасыз, инди бу кишијә нә чаваб верим?

Малик — (тез галхыр). Онун чавабы будур. (Моллаја пул верир) Молла әми, нә јүнкүл ајағыныз вармыш, өлүрдүм, сиз кәлинчә дирилдим.

Молла — Сағ ол, оғлум, аллаһ Сәнд өвладына пис күн көстәрмәсин. (Кедир).

Сәкинә — Үзүн гара олсун, оғул, молланын јанында биабыр олдум. (Дивара сөјкәнир) Сәнин бу һијләнә өмрүмдән он ил азалтды. Елә ки, мән кедиб-кәлмишәм, аллаһ дүшмәнә дә көстәрмәсин. Ах, үрәјим дөјүнүр, ајагларым гырылыр. Һәлә Наилә кәләндә тој-бајрамдыр. (Көзләринин јашыны силир. Халид она јахынлашыб тәскинлик верир).

Јасир — Галх, јемәјә шеј кәтир!

Малик — Чаным үчүн һеч бир шејимиз јохдур.

Фахир — Сән көрән баг, бостан солуб, јериндә јелләр ојнајыр. (Ашығы чыхарыб атыр) Сәни удмајан күн көзүмә јуху кетмир.

Јасир — Мәним дә, мәним дә! Малик хозејин, пулуну гој.

Малик — Ал, бу он дәнк.

Фахир — Бәһ, бәһ, он дәнк нәдир! О һеч әлимизи ашыға вурмаға дәјмәз.

Малик — Дадашмысан долмаја, бәлкә бир күн олмаја...

Фахир — Инди ки, пулун вар... һеч олмаса бир дирһәм гој!

Наилә — (кәлир. Һәјәчанла) Бај, бу нәдир? (Анасына) Мән сәнә демәдиммидә ону көздән гојма! Јенә ички, гумар. Пул она һардан?

Сәкинә — (ағлаја-ағлаја) Башыма кәләндән хәбәрин јохдур. Сән кедәндән сонра тир кими узанды ки, өлүрәм, молла чағыр, гур'ан охусун. Кетмәк истәркән мәни чағырды, ана, өлсәм басдырмаға пул вармы?—деди. Ана үрәјидир, пулу јасдығынын алтына гојуб кетдим молла чағырмаға. Кәлиб нә көрдүм, өлү дирилиб...

(Фахир илә Јасир гәһгәһә чәкиб күлүрләр)

Наилә — Әлбәттә, күләрсиниз, сизин үчүн тој-бајрамдыр, бизим үчүн матәм. (Маликә) Вер, о пуллары, бура вер!.. (вермир) Мән сәнә анан Сәкинә дејиләм, пуллары бура вер!

Фахир — Наилә бачы, көрмүрсән ки, ојнајырыг.

Наилә — Адамда һәјасызлыға бах, ај аллаһ, көрәсән бу гулдур дәстәсинин пәнчәсиндән нә вахт гуртарачајыг.

Јасир — (ачыглы) Гулдур нијә?

Наилә — Гулдура гулдур дејәрләр.

Халид — Малик, һәвәсдир бәсдир, даһа ојнама!

Фахир — Һеч билмирәм бу биздән нә истәјир, Малик сәнин дашыны чохдан атыбдыр. Онун достлары инди бизик.

Халид — Достлары јох, дүшмәнләри... Јазығын этини јејиб, сүмүјүнә дарашыбсыз...

Јасир — Ит өзүнсән, бир дәли шејтан дејир, сал буну ајағынын алтына, о гәдәр вур ки...

Халид — Мәни ајағынын алтына саланы һәлә Бағдад көрмәјиб.

Фахир — Дүлкәр оғлунун бир идиасына бах!

Халид — Дүлкәрлик ајыб дејил, халгын пулуна јијәләнмәк ајыбдыр.

Јасир — Мәним атам кимин пулуна јијәләниб?

Халид — Сәкинә халанын. Она әманәт тапшырдығы бир күпә гызылы салыб ичәри. (Фахир ајаға галхыб Халиди вурмаг истәркән Халид ону итәләјир. Фахир јерә јыхылыр) Сәнин кими сәрхошларын мәнә күчү чатмаз.

(Јасир Фахирә көмәк етмәк истәјир)

Јасир — Ахмағын баласы, ојунумуза шәтәл гатды. (Јахынлашыб) Ғут буну вура-вура салаг бајыра.

Халид — Јахын кәлмәјин!

(Наилә араја кириб онлары ајырыр, сонра Халидин гулағына нә исә дејир. Халид кедир)

Сәкинә — (Наиләјә) Ај гыз, бирчә де көрүм бачым нечәдир?

Наилә — Халам сағ-саламатдыр. Сәнә демәдиммидә о бизи алдадыр, әһвалаты данышдым, гәһгәһә чәкиб о гәдәр күлдү ки...

Малик — Мән сизи алдатмасајдым, халамы да о гәдәр күлдүрмәздим.

Наилә — (әтрафа) Билирәм, башына кирмәјәчәк, гој јенә дејим. (Анасына) Аначан, халам илә данышмышам, биз бу фикрә кәлмишик ки, Малики Бәһлул бабанын е'малатханасына верәк.

Сәкинә — (һәјәчанла) Бу нә сөздүр, ај гыз?!

Наилә — Малики бу дәстәнин чәнкиндән гуртармаг лазымдыр.

Малик — Мән өз евимиздән һеч јерә кетмәјәчәјәм.

Наилә — Әлбәттә кетмәзсән. Сәнә нә вар ки...

Јасир — (Маликә) Кејфини позма, ојна!

Наилә — Кедәчәксән, јер јијәсиз оланда, донуз тәпәјә чыхар.

Сәкинә — Јох, јох!.. Мән оғлуму көзүмдән гојмарам.

Наилә — Оғлунун хошбәхтлијини истәјирсәнми?

Сәкинә — Истәјирәм.

Наилә — Малики сән хасијјәтдә ананын јанында хошбәхт етмәк олмаз! Ону сәндән узаглашдырмаг лазымдыр!

Сәкинә — Ај гыз, аллаһсыз данышма, мән нечә анајам? Дул арвадам. Өзү дә сиздән һачан пул әсиркәмишәм.

Наилә — Одур ки, мән дә дејирәм, сән ана дејилсән, оғлунун дүшмәнисән!

Сәкинә — Наилә, сүдүмү сәнә һарам едәрәм, ана үрәјинә дәјмә!

Наилә — (әсәби) Оф, бу арвада өз нөгсаныны баша сала билмирәм.

Сәкинә — Мәним нә нөгсаным вар. Тикансыз бир балығам, мәнә бөһтан атма, аллаһ көтүрмәз.

Наилә — Ај ана, Малики нечә уста јанына гојдуг, нијә гачды?

Сәкинә — Атасына охшамады, һара гојдуг гачды, она мән нејләјим.

Наилә — Һәр күн ишдән кәләндә: «Оғлум, Малик, јорулдунму? Инчијирсәнсә кетмә!» — дејирдин. Ону белә әзмә-бүзмә өјрәдиб ишдән сојуданда, әлбәттә гачар.

Малик — (гүрур илә) Мискәрликдән гачмышам, бәнналыгдан гачмышам, харратлыгдан гачмышам, рәнксазлыгдан гачмышам ахырынчы дәфә ашпазлыгдан гачмышам.

Наилә — Үзүн ағ олсун, һүнәрини данышырсан, Әбу Мәгсудун оғланларына гошуланда, әлбәттә, белә олар.

Малик — Евимиздә, анамын јанында динчәлмәк мәним үчүн ән бөјүк сәадәтдир.

Наилә — Белә динчәлмәјин ән јахын досту фәлакәтдир, мән бу Јасир илә Фахири көрән күн билдим ки, онлар нә јуванын гушудур. Гардашыма ичкини, гумары онлар өјрәтди.

(Бәһлул вә ордусу гамыш атда кишнәјә-кишнәјә дахил олур)

Бәһлул — (Бир ан отагдакылары сүздүкдән сонра). Иннәмәл хәмрү вәл мејсәрү ричсун мин әмәлиш-шејтан,—јахшы дејилиб: ички вә гумар шејтан әмәлидир. (Көзү Сәкинәјә саташыр) Пәһ-пәһ, ја Сәкинә, кишинин евини ачәб гумарханаја, мејханаја дөндәрмисән. Афәрин сәнә! Де көрүм Әбу Мәгсудун оғланларындан һансы гундә нә гәдәр дәстхош јығырсан?

Наилә — Дәстхош нәдир, онлар бизим вар-јохумузу хоруза јүкләјиб. Бәһлул дајандә, гардашымы бу гулдурларын әлиндән гуртар!

Бәһлул — (ордусуну көстәрир) Бу чаван пәһләванлар елә онлар үчүн кәлибләр. (Ордусуна) Бу сәрхош игидләри тутун.

(Јасир илә Фахири тутурлар)

Малик — Бәһлул баба, онда кәлин сизинлә бир шәрт кәсим.

Бәһлул — (чидди) Нә шәрт?

Малик — Мәни һеч бир сәнәтдә ишләтмәјәсән. Чүнки мән нә дүлкәрлик, нә бәнналыг, нә рәнксазлыг, нә дәрзилик, хүласә, һеч бир иш бачармырам.

Сәкинә — Онун нә чаны вар ки...

Бәһлул — (Сәкинәјә) Сән дајан. (Маликә) Шәртләринә разыјам. Анчаг мәним дә шәртләрим вар: сән нә чөрәк јејәчәксән, нә әт јејәчәксән, нә су ичәчәксән. Хүласә, сәнә јемәјә һеч бир шеј вермәјәчәјәм. Нечәдир? Разысан?

Малик — Бәһлул баба, онда мән ачындан өләрәм ки...

Бәһлул — Бәли, беләдир, ишләмәјән дишләмәз. Јемәк үчүн ишләмәк, јашамаг үчүн зәһмәт лазымдыр. «Аллаһдан бујруг, ағзыма гујруг» —сәнин бу фәлсәфән, достум, ишә кечмәјәчәк. Лејсә лилинсану илла масәа—инсан сә'јинә көрә газанар. Бу һәрифи дә көтүрүн!

Малик — Дајанын, Бәһлул баба, дејирләр сиз чох ағыллы бир адамсыныз. Бә'зиләри исә буна шүбһә едир. Чохдандыр ки, мәни үч суал дүшүндүрүр. Бу суаллара чаваб версәниз, биләрәм ки, доғрудан сиз алимсиниз.. Чаваб вермәсәниз онда мәни кәрәк анамын јанында гојасыныз. Бәһлул баба, әввәлә дејин, шәртимә разысынызмы?

Бәһлул — Јахшы, разыјам, де көрәк!

Малик — (бир гәдәр фикирләшдикдән сонра) Бәһлул баба, мән ајлы, улдузлу кечәләрдә бајырда јатырам. Нә гәдәр истәјирәм, көјдәки улдузлары сајам, сајыб гуртара билмирәм. Сиз алим адамсыз, бәлкә биләсиз, көјдә нечә улдуз вар?

Бәһлул— Бурда бир елә чәтин иш јохдур. Гоншунуз Әбу Мәгсудун боз ешшәјини көрмүсәнми?

Малик — Бәли, лап минмишәм дә.

Бәһлул — Ај сағ ол. онун дәрисиндә нечә түк варса, көјдәки улдузун сајы да о гәдәрдир.

Малик — Бәс сүбут?

Бәһлул — Мән сүбут еләмишәм, инанмырсан, сај!

Малик — Јахшы, Бәһлул баба, бәс мәним башымдакы түкләрин сајы нә гәдәр олар?

Бәһлул — Һә, Малик ибн Сәид, бу суалын биринчидән мүрәккәбдир. (Малик севинир) Анчаг онун да сајы мәнә мә'лумдур.

Малик — Нә гәдәрдир?

Бәһлул — Һәмин боз ешшәјин гујруғундакы түк гәдәр.

Малик—(һирслә). Сүбут! Мән буна инанмырам.

Бәһлул — Бу сәнин башын, о да ешшәјин гујруғу, бир түк ондан чәк, бир түк бундан, дүз кәлмәсә, онда де!

Малик — Јахшы, Бәһлул баба, үчүнчү суалы да дејим, сонра көтүр, мәни дә апар. (Бир гәдәр фикирләшир). Дејин көрүм, дүнјанын ортасы һарадыр?

Бәһлул — (Ајағыны јерә вурараг) Дүнјанын ортасы, бах, бурадыр, ајағымы вурдуғум јер.

Малик — Сүбут!

Бәһлул — Мән сүбут еләмишәм, инанмырсан, өлч бах.

Малик — (анасына) Ана, о аршыны бура вер. (Сәкинә аршыны көтүрүб Маликә верир) Өлчәк көрәк... (Бәһлулун дурдуғу јердән өлчә-өлчә гапыдан чыхыб гачыр. Бәһлул бир гәдәр көзләдикдән сонра Маликин ону алдатдығыны анлајыр).

Бәһлул — Малик ибн Сәиди көзләмәк лазым дејил. О, истәдијинә чатды. Бу саат Бағдадын ајаг дәјмәз јерләриндән бириндә отуруб Бәһлулу нечә алдатдығыны јадына салыб, гәһгәһә чапарыр. Башы пис ишләмир. Һајыф ки, пис әмәлләрә сәрф олунур. (Ордусуна) Кедәк, кәлән дәфә әлимиздән гуртара билмәз. (Гамыш атлара миниб отагдан чыхырлар) Худаһафиз!

Сәкинә — Худаһафиз!

Наилә — Бәһлул баба јахшы дадымыза чатды.

Сәкинә — Малик дә хошбәхт олду.

Наилә — О, бу евдә хошбәхт ола билмәз. Онун анчаг бир чарәси вар.

Сәкинә — Нәдир?

Наилә — Бәһлул-дананәдәнин ихтијарына вермәк. Јохса, о адам олмаз.

Сәкинә — Оғлумун башына гурбан олум. Бәһлул диванәнин әлиндән јахшы гуртулду... Ону көзүмдән гыраға гојмарам.

Наилә — Чох дарыхма, кеч-тез ону да апарарлар.

П ә р д ә

Икинчи шәкил

(Сәкинәнин еви. Малик дизләрини гучаглајыб фикирли отурмушдур)

Наилә — Нә олуб сәнә, гәм дәрјасына батмысан. Једди гызнан бир дәрәдә галмамысан ки?!

Малик — Једди гыз илә бир дәрәдә галмаг, сәнин кими бәчы илә бир отагда јашамагдан јахшыдыр.

Наилә — Нијә?

Малик — Јасир илә Фахири тутдуран сән олдун.

Наилә — Мән Бәһлул бабанын евини таныјырам?

Малик — Мән билирәм, сән Халиди көндәрмишдин.

(Халид дахил олур)

Халид — Доғрудур, мән кетмишдим. Кетмишдим ки, сәни о дәләдузларын әлиндән гуртарым.

Малик — Еһ, Халид, мән нә һајдајам, сән нә фикирдә. Дәрдим, гүссәм јерә-көјә сығмыр.

Халид — Ахы, сәнин нә дәрдин ола биләр?

Малик — Достларымын дәрди. Онлары гуртармаг үчүн кәрәк бир тәдбир көрәм. Јохса дәрдимдән өлүрәм. Бир дә... Бир дә бу гызын (Наиләјә ишарә едир) ачы төһмәтләри мәни лап чана кәтириб.

Халид — Бүтүн бунларын бир чарәси вар: кәрәк өзүнә бир пешә тапасан, онда бу дәрдләрдән чаныны гуртарарсан.

Наилә — Доғру дејир, нијә динмирсән?!

Малик — Бунларын бирчә чарәси вар—бир саат хәлифәлик. Көрүн онда нә туфан едәчәјәм. Фахири дә, Јасири дә бурахдырачағам, чибләрими гызыл илә долдурачағам, гумарханалар ачдырачағам, тәзә-тәзә ганунлар верәчәјәм, нә билим нәләр едәчәјәм, бирчә о күнү көрсә идим... (Бирдән-бирә бәдбинләшир) Јохса бу да һәјатдыр... Евими меһманхана етмишәм ки, тичарәтә кәлән тачирләрдән көпүк-гуруш газаным. Бәхтимдән кәлән дә јохдур.

Халид — Әрәбистанда бу саат вәба кәзир, одур ки, тачирләр јола чыхмаға горхурлар. Һәлә дүнән Дәчлә чајынын кәнарында да бир нечәси өлүб. Галды сәнин арзун. О һеч...

Малик — Нә һеч... Дүнән кечә јухуда көрдүм ки, (Һарунрәшид ики гуламы илә пәнчәрәдә көрүнүб Маликин дедикләринә гулаг асырлар. Һарунрәшид тачир палтарындадыр) отурмушам Һарунрәшидин тахтында... Әмрләр верирәм... Дөрд тәрәфими ә'јанлар, вәзир, вәкил бүрүјүб... Габағымда рәггасәләр... Халид, сәнин чанын үчүн, бир аләмдир ки, кәл көрәсән. (Гапы дөјүлүр, Малик чәлд гапыны ачыр. Һарунрәшид ики гуламы илә дахил олур). Ағалар, бујурун, јахшы отагларымыз, тәмиз јатагларымыз вар. Бујурун, бир аз истираһәт един.

Һарунрәшид — Чаван оғлан, елә бир балача динчәлмәк үчүн сизә әзијјәт вердик. (Халид илә Наилә чыхыр, Һарунрәшид кәлиб дөшәкчәнин үстүндә отурур).

Малик — Гијафәниздән Мусил тачирләринә бәнзәјирсиниз?

Һарунрәшид — Доғрудур, мән Мусил әһлијәм, бура тичарәт үчүн кәлмишәм. Беш-он күн галмаг фикриндәјәм.

Малик — Нә гәдәр галсаныз хидмәт етмәк вәзифәмдир. Мејлиниз олса, јахшы гәһвәмиз вар.

Һарунрәшид—Кәтир, ики финчан.

Малик—Баш үстә, бу саат. (Кедир).

Һарунрәшид — (ајаг үстә дуран гуламлара) Бу чаван кимдир, таныјырсынызмы?

1-чи гулам — Хәлифә һәзрәтләри, бу чаван мәшһур бәнна Сәидин оғлудур. Ады Маликдир.

2-чи гулам—Хәлифә һәзрәтләри, атасы вәфат етдији заман дејирләр ки, бир гәдәр пул гојмушду. Бу чаван бүтүн вар-јоху ичкијә, гумара сәрф етди. Көрдүјүнүз бу евдән башга бир шеј галмамышдыр.

1-чи гулам — Бу еви дә мин зәһмәт илә атасы өз әлилә тикмишдир.

Һарунрәшид — Демәк, белә.

(Малик бир мәчмәидә ики финчан гәһвә кәтирир, бирини Һарунрәшидин гаршысына гојур).

Малик — Бәс бунлар?

Һарунрәшид — Онлар гәһвә севмир, отур икимиз ичәк. (Малик отурур) Адын нәдир?

Малик — Адым Маликдир.

Һарунрәшид — Мән бу шәһәрә чох кәлмишәм. Бәс атан кимдир?

Малик — Атамын ады Сәид иди. Бир нечә илдир ки, рәһмәтә кедиб.

Һарунрәшид — Сәид? О мәшһур бәнна? Онун ки, аз-чох пулу вар иди, еви нә үчүн меһманханадыр?

Малик — Ону сорушмајын, ја хачә, о хүсусда үзүм гарадыр.

Һарунрәшид — Бәс үзүнү ағартмаг үчүн нә дүшүнмүсән?

Малик—Дүшүнмәкдән нә чыхар, инсан һәр истәдијини әлә кәтирә билмәз.

Һарунрәшид — Мәсәлән... (Малик чаваб вермир) Јахшы, сәнин истәдијин нәдир?

Малик — Аға, мәним истәдијим намүмкүн бир шејдир.

Һарунрәшид — Нә истәјирсән? Ач, бәлкә көмәјимиз чата.

Малик — Мадам ки, билмәк истәјирсиниз, дејим, мәним ән бөјүк арзум бир саат хәлифәликдир.

Һарунрәшид — (Гуламлара мә'налы бахыб күлүмсәјир) Бир саат хәлифәликдән мәгсәдин нәдир?

Малик — Мәгсәдләримин сајы-һесабы јохдур, һансыны дејим.

(Гапы дөјүлүр, Малик галхыб кедир)

Һарунрәшид — (Гојнундан биһушдары чыхарыб гулама верир) Ал, бундан бир чимдик онун гәһвәсинә төк! Ач ит аја һүрәр!

(Гулам бир чимдик биһушдары гәһвәјә төкүб кағызы гајтарыр).

Малик — (кәлиб отурур) Хачә, бәхтинииздән һавалар чох јахшы кечир.

Һарунрәшид — Беш-он күн бурада хош кечирәрик.

Малик — Нөкәрчилик етмәјә һазырам! Бујурун гәһвәнизи. (Ичирләр).

Һарунрәшид — Дадлы гәһвәдир, јәгин ки, анан бишириб.

Малик — Јох, хачә, бачым бишириб. Мејлиниз варса, бир финчан да кәтирим.

Һарунрәшид — Кифајәтдир, о гәдәр күчлү гәһвәдир ки, инсаны шәраб кими мәст едир.

1-чи гулам — Доғрудур, аға, мән елә әтриндән биһуш олмушам.

2-чи гулам — Мән дә!

Малик — Вај, вај! Башым фырланыр, јыхылырам, тутун мәни!...

(Малик јерә јыхылыр, хәлифә ајаға галхараг)

Һарунрәшид — Көтүрүн бу чаваны, бир баш сараја.

(Гуламлар Малики көтүрүб хәлифәнин далынча евдән чыхырлар)

Пәрдә

ИКИНЧИ ПӘРДӘ

Үчүнчү шәкил

(Сәһнә хәлифә Һарунрәшидин сарајыны тәсвир едир. Бөјүк шаһанә салон; баш тәрәфдә хәлифәнин тахты гојулмушдур. Әтрафында вәзир вә ә'јан үчүн гызыл күрсүләр көрсәнир. Салонун сағ тәрәфиндә ипәк пәрдә асылмышдыр. Пәрдәнин архасында хәлифәнин јатаг евидир. Сарај хидмәтчиләри Хәдичә вә Мүнирә хәлифәнин јолуну көзләјир. Мүнирәнин әлиндә ипәк јелпик вардыр)

Хәдичә — Көрәсән хәлифә нә үчүн кечикди?

Мүнирә — Ким билир, әһликејф адамдыр. Чохдан тәғјир-либас олуб шәһәрә чыхмамышды. Инди кәлән кими јенә кејф мәчлиси гурачагдыр.

Хәдичә — Гој гурсун, јохса мусиги, рәгс хошуна кәлмир?

Мүнирә — Нијә кәлмир, анчаг тахтына отуран кими, «Мүнирә, үзүмү јелпиклә», — дејә әмр верир. Мән онун үзүнү јелпикләмәк үчүнмү јаранмышам?

Хәдичә — Бәс нечә? Јохса фикриндән хаһымлыг кечир. Ај гыз, башгалары бу вәзифәјә һәсрәт чәкир.

Мүнирә — Касыб оланда нә олар! Бу вәзифә мәним һејсијјәтимә тохунур.

Хәдичә — (истеһза илә күләрәк) Нашүкүр олма. Бу дәбдәбә, бу тәнтәнә, бу ејш-ишрәт ичиндә јашамаг һәр кәсә нәсиб олмаз. Бәхтинә шыллаг атырсан.

Мүнирә — Хәдичә, сәһәрдән ахшама гәдәр онун-бунун үзүнү јелпикләмәк инсана хошбәхтлик вермәз. Бир дә тәбиәтләр мүхтәлифдир, сәнин руһуна севинч вә нәш'ә верән, мәним руһума вермәјә биләр. Бу, тәәччүб едиләчәк шеј дејил.

Хәдичә — Ај гыз, сәнин ағлын башындадырмы? Хәлифәдән тутмуш ән кичик хидмәтчиләрә гәдәр һамы сәнә сарајын севинчи, парлаг инчиси дејир. Бурада сәнә олан һөрмәт кимә едилир?

(Ајаг сәси кәлир).

Мүнирә — Сус, кәлән вар. (Вали кәлир. Хәдичә вә Мүнирә она баш әјәрәк)

Һәр икиси — Саламлар олсун вали чәнабларына!

Вали — Вәәлејкүмәссәлам. Әмирәлмө'мининин һаны? (Хәлифәнин вәзири дахил олур, һамы баш әјир) Әссәламуәлејкүм!

Вәзир — Вәәлејкүмәссәлам. Сәјаһәтдән тәшриф кәтирмишсиниз?

Вали — Бу күн гајытдым. Әмирәлмө'минин хәлифә сарајдадырмы?

Вәзир — Шәһәрә сәјаһәтә чыхыб.

Вали — Нә мәгсәдлә кетдијини лүтфән сөјләјә биләрсинизми?

Вәзир — «Сарај мәни сыхды, шәһәр күчәләрини бир аз долашмаг истәјирәм»—дејә, ики гулам илә тәғјир-либас олуб кетди.

Вали — (пәришан олур) Елә исә мән кедим. Бәлкә мәним диванханама тәшриф апармышдыр.

Вәзир — Јох, чаным, јалныз сәјаһәт үчүн кетди. Әјләш, гәзаләрә сәјаһәт үчүн чыхдығынызы ешитдим, кетдијиниз, көрдүјүнүз јерләрдән данышын. Бары, хош кечирә билдинизми?

Вали — Күнләримиз чох әјләнчәли кечди. Чатдығымыз дүшәнбә күнү кәнддә бөјүк јанғын олду. Она тамаша етдик. Она гәдәр ев јанды. Сәшәнбә күнү бир гудуз ит ики чобаны дишләди, ити өлдүрдүләр, чобанлары да гудуз олмасын дејә дағ шиш илә дағладылар. Чәршәнбә күнү шиддәтли сел кәлди, бир чох ев јыхды. Һәтта бир көрпә ушаг да бешији илә гајыг кими су үзүндә үзүрдү. Бир нечә инәк, дана вә ушағы сел апарды. Пәнчшәнбә күнү гызмыш бир буға беш-алты адам јаралады, биринин көзү партлады, биринин дә гарны јыртылды. Чүмә күнү јенә даһа өзүм гарышдым. Мәнә тә'зим етмәдији үчүн бир кәндлини о гәдәр дөјдүрдүм ки, дәли олду. Сонра ешитдим ки, кәндли дәли олуб өз арвадыны вә ушагларыны кәсмишдир. Әдаләт наминә мән дә һәмин кәндлини асдырдым. Шәнбә күнү бөјүк бир ев учду, алтында она гәдәр адам галыб тәләф олду. Базар күнү әмирәлмө'минин хәлифә һәзрәтләринин далынча данышдығы үчүн бир арвады асдырдым. О күн дә онун тамашасына кетдик. Хүласә, бүтүн һәфтәни һәр күн бир әјләнчә илә вахт кечирдик.

Мүнирә — ...Јахшы ки, тез гајытдыныз, бир һәфтә дә галсајдыныз, гәдәминизин бәрәкәтиндән кәндләрдә даш-даш үстүндә галмазды.

Вәзир — Сус, ахмағ! Бу гыз нә бөјүк сајыр, нә кичик.

Вали — Сарај һәјаты ону чох аздырыбдыр.

(Мүнирә илә Хәдичә кәнара чәкилир, Вали илә вәзир чидди вәзијјәт алыб сөһбәт едирләр).

Вали — Әмирәлмө'минин јәгин ки, кеч тәшриф кәтирәр?

Вәзир — Ким билир? Шәһәрин вәзијјәтини билмәк үчүн чыхмышса, кеч кәләр.

Вали — Хәлифәнин сон тәдбирләри тәгдирәлајигдир. О, Әрәбистанын хејринә чох фајдалы ишләр көрүр.

Вәзир — Доғрудур! Кечмиш әрәб хәлифәләри ади евләрдә јашајыб садә һәјат кечирирдиләр. Һарунрәшид хәлифәликлә падшаһлығы бирләшдирди. Шаһанә сарај тикдирди. Мәмләкәтин игтисади һәјатыны јүксәлтмәк үчүн Шәрг һөкумәтләри илә достлуг әлагәси јаратды. Өлкәмиздә тичарәт вә сәнәт ишләри тәрәгги етди. (Горха-горха) Хәлифәнин вахты илә достлуг етдији Чәфәри Бәрмәкинин дә бу саһәдә бөјүк хидмәти олмушдур. Һәлә Франса императору илә дә әлагә јаратмышдыр. Она сәнәткарларымызын гајырдығы бир сааты һәдијјә етмишдир.

Вали — Чәфәр Бәрмәкинин талејини јадыма саланда дизләрим титрәјир.

Вәзир — Белә бир тале бизи дә көзләјә биләр.

Вали — Ән јахшы достунун бир күндә һәм башыны кәсдирди, һәм дә бөјүк бир нәслин јох едилмәсинә әмр верди...

Вәзир — Өзү дә ән јахын досту. Бир күн јенә тәғјир-либас олуб, хәлифә илә сәјаһәтә чыхмышдыг. Чәфәри Бәрмәки дә бизимлә иди. Гаршымыза көзәл бир баг чыхды. Ат-

лары бир баш бағын ичинә сүрдүк. Гоча бир бағбан бизи гаршылады. Чәфәрин көзү чох ири вә гәшәнк алмалары олан бир ағача саташды. Дәрмәк истәди, әли чатмады. Әмирәлмө'минин әјиләрәк Чәфәри өз чијнинә чыхартды, о исә бир нечә алма дәриб енди. Онлар белә дост идиләр. Алмалары чох бәјәнән хәлифә гочадан нә истәдијини сорушду. Гоча хәлифәдән анчаг бир аман кағызы истәди. О деди ки, мәнә өз мөһрүнлә бир кағыз јаз ки, ман бәрмәкиләрдән дејиләм. Бу хаһиш хәлифәјә дә, Чәфәрә дә чох гәрибә көрүнду. Хәлифә сорушду ки, бу кағыз онун нәјинә лазымдыр. Һеч нәдән чәкинмәјән гоча Чәфәри Бәрмәкијә ишарә едиб деди ки: «Белә галхмағын бир дүшмәји дә олар». Чафәри бу сөзә күлду. Хәлифә исә гочаја өз мөһүрлү кағызыны верди. Ахыры нә олду? Чәфәри Бәрмәкинин башыны истәди, нәслини јох етди.

Вали — Ја аллаһ! Бизи, Һарунрәшидин гәзәбиндән көзлә!

Вәзир — Амин! Амин!

Вали — Наһаг демәјибләр: «Бурда мәнәм, Бағдадда кор хәлифә».
(Һарунрәшид вә онун далынча гуламлар Малики кәтирирләр. Хәлифә јатаг отағынын пәрдәләрини көстәрәрәк)

Һарунрәшид — Галдырын пәрдәләри! (Малики јатаға узадырлар) Хәлифәдир!

Вәзир — Аллаһ-таала хәлифәмиз Һарунрәшиди һәмишә өз тахтында бәргәрар вә пајидар eләсин. Бу нә сөздүр дејирсиниз?!

Һарунрәшид — Артыг-әскик данышмајын. (Хәдичәјә) Мәним бир дәст фахир либасымдан кәтир! (Хәдичә кедир, хәлифә Маликә јанашыр) Еј Малик, ач көзләрини, көр һардасан? Хәлифәнин сарајында, инди биһуш јатыбсан, бир аз сонра тахтымда отуруб һөкм верәчәксән!.. (Ики гулам кәлиб орта гапы ағзында дурур) Бунун үст палтарыны сојундурун! (Малики сојундурурлар. Онун чибиндән бир шәраб шүшәси вә гумар ашыглары чыхыр. Хәдичә шаһанә либас кәтириб голлары үзәриндә тутур) Хәлифәни кејиндирин! (Хәдичә Маликә јатдығы јердә либас кејиндирир. Гулам Маликин чибиндән чыхан шәраб шүшәсини вә гумар ашыгларыны хәлифәјә көстәрир)

Гулам — Хәлифә һәзрәтләри, бунлар чибиндән чыхды.

Һарунрәшид — Чибинә гој!..
(Гулам онлары Маликин шаһанә палтарынын чибинә гојур). Инди мәни динләјин! Бу чаван, уста Сәидин оғлу Маликдир.

Вали — Јахшы танысырам, хәлифә һәзрәтләри, гумарбаз Маликдир.

Һарунрәшид — Инди исә о, хәлифә Һарунрәшиддир. Өз арзусуна көрә хәлифәлији бир саат онун ихтијарына верирәм. Ојандығы заман һамы ону хәлифә Һарунрәшид дејә чағырын. Онун һәр әмринә итаәт етмәлисиниз.

Вали — Хәлифә һәзрәтләри көрүнүр, бу күн бизә көзәл бир тамаша көстәрмәк истәјир.

Вәзир — Ја әмирәлмө'минин, бу чаван хәлифә олдуғуна инанармы?

Һарунрәшид — О сизин көстәрәчәјиниз һөрмәтдән асылыдыр. Онун әһвали руһијјәсинә елә тә'сир етмәлисиниз ки, инансын. Буну сиздән тәләб едирәм. (Хәдичә илә Мүнирәјә) Сиз бу хүсусда даһа бөјүк мәһарәт көстәрә биләрсиниз! (Хәдичәјә) Хәдичә, сән фәалијјәтә башла, чаваны ојат! Бу тәрәфләрдә чалғычы вә рәггасәләрдән башга кимсә галмасын. (Һамы чәкилир, Һарунрәшид пәрдә архасында кизләнир. Хәдичә кичик бир шүшәдән дәсмала бир маје төкүр, Маликин бурнуна чәкир, сонра чәкилир. Салонда мусиги вә рәгс башланыр. Малик әснәјир, кәрнәшир, көзләрини ачыр, мусигини динләр кими, башыны бир аз галдырыр, әтрафа һејрәтлә бахараг).

Малик — Мән һардајам? Бу нә сәсдир? Көзүмә көрүнән о адамлар кимдир? Аһ, нә көзәл мусиги чалыныр, гызлар рәгс едир. (Башы јастыға дүшүр. Отаға диггәтлә бахыр) Бу нә аләмдир? Мән шаһанә јатагда јатмышам. Јухуму көрүрәм? Јохса бу көрдүкләрим бир һәгигәтдир? (Рәггасәләрә бахараг) Аһ, мән бура нә заман кәлдим, ким илә кәлдим? Һеч јадыма кәлмир.
(Мүнирә вә вәзир кәлир. Мүнирә әлиндә јелпик Маликин үзүнү јелпикләмәјә башлајыр, вәзир тә'зим едиб сағ тәрәфдә дурур).

Вәзир — Мүнирә, хәлифәни ојадын, сарај ә'јанлары ону көзләјир.

Малик — (Һејрәтлә) Еј, сән кимсән?

Вәзир — Сизә нә олмуш, хәлифә һәзрәтләри? Нечә илдир гапыныздa сач-саггал ағартмыш гоча вәзиринизи танымырсыныз?!

Малик — Јох, танымырам, һеч танымырам!

Мүнирә — Билмирәм хәлифәјә бу күн нә олуб, өз адамларыны да танымыр. Јәгин хәстәләниб.

Вәзир — Бәлкә дә...

Мүнирә — Вәзир һәзрәтләри, хәлифәјә һәким чағырмаг лазымдыр. Әмр верин һәким кәлсин.

Вәзир — Бу саат, бу саат. (Кедир. Мүнирә ону јелпикләјир).

Малик — Билмирәм сиз мәндән нә истәјирсиниз?

Мүнирә — Хәлифә, сизә нә олубдур?

Малик — Бах, гыз да мәнә хәлифә дејир, ај гыз, сән кимсән?

Мүнирә — Сизин баш хидмәтчинизәм, мәни нә тез унутдунуз.

Малик — Адын нәдир?

Мүнирә — Адым Мүнирәдир.

Малик — Мүнирә, демәк сән мәним баш хидмәтчимсән, бәс мән кимәм?

Мүнирә — Сиз хәлифәмиз Һарунрәшид!

Малик — Хәлифә Һарунрәшид? (диггәтлә өзүнә бахыр) Аллаһу-әкбәр, бу јухудур, јуху дејил, һәгигәтдир, Сәид оғлу Малик нечә хәлифә олду? Анчаг бу дәбдәбәдән, бу шөвкәтдән әл чәкмәк олмаз. Мүнирә, мән кимәм дедин?

Мүнирә — Сиз бу сарајын, бу тахтын, тачын саһиби хәлифә Һарунрәшидсиниз.

Малик — (әтрафа) Һејрәт, Сәид оғлу Малик хәлифә... Бу нә сирр-дир. Јохса јуху көрүрәм. (Көзләрини овушдуруб әтрафына бахыр) Јох, јуху дејил. (Бармағыны дишләјир) Вај! Бармағым! Мүнирә, де көрүм, мән јатмышам, јохса ојағам?

Мүнирә — Бу нә сөздүр, хәлифә, әлбәттә, ојагсыныз, ојагсыныз, сиз ки, мәнимлә данышырсыныз.

Малик — Доғрудур... Анчаг һеч инана билмирәм... Бир гулағымы дишлә!

Мүнирә — Һәр әмринизә итаәт етмәк борчумдур. (Онун гулағыны бәрк дишләјир)

Малик — Вај гулағым! Јох, чаным, мән ојағам. (Вәзир кәлир).

Мүнирә — Хәлифә һәзрәтләри бизи күлдүрмәк истәјир.

Вәзир — Хәлифәнин һалы нечәдир?

Мүнирә — Јахшыдыр, вәзир һәзрәтләри.

Вәзир — Хәлифәни кејиндир.

Малик — Аллаһу-әкбәр, бунлар мәндән нә истәјирләр?

Вәзир — Хәлифә, кејинин, сарај әһли сизи көзләјир.

Малик — Һеч баша дүшмүрәм, сарај әһли нә үчүн мәни көзләјир?

Вәзир — Онлар һәр күн бу заман сизи тахт үстүндә көрүбдүр, бу күн кеч галхмағыныздан һамы тәшвишә дүшүбдүр. Мүнирә, хәлифәни тез кејиндир!

Мүнирә — (шаһанә палтары голлары үстүндә тутараг) Хәлифә һәзрәтләри, кејинин. (Малик гызын үзүнә бахараг тәслим олур. Мүнирә ону кејиндирир).

Малик — Көрәк, бунлар мәндән нә истәјир! (Мусиги вә рәгс башлајыр).

Мүнирә — Хәлифә һәзрәтләри, галхын, кедәк!

Малик — Һара?

Мүнирә — Салона, шаһанә тахтда отурун!

Малик — Кедәк! (Әтрафында гызлар салона кәлир, тахт үстүндә отурур, һејрәтлә) Бу нә аләмдир? Јохса мән доғрудан хәлифә олмушам?

Вәзир — (баш әјир) Хәлифә һәзрәтләри, аллаһ-таалаја һәмд олсун, сизин әгл вә мәрһәмәтиниздән мәмләкәтимиздә әмин-аманлыгдыр. Халг өмрүнүзә дуа едәјир.

Малик — Јахшы, вәзир, халг мәнә нә үчүн дуа едәјир?

Вәзир — Чүнки сиз онлары әјрилән, оғрудан, гулдурдан мүһафизә едирсиниз.

Малик — Јахшы, гој дуа етсинләр. (Әтрафа) Бунлар мәни доғрудан хәлифә билир... Бәлкә еләмән доғрудан хәлифәјәм, өзүмүн хәбәрим јох. (Вәзир баш әјиб чәкилир. Вали баш әјәрәк)

Вали — Хәлифә һәзрәтләри, дүнән вердијиниз әмрә көрә шәһәрдә фитнә төрәдән Зејд ибн Әлини тутуб сүркүн етдим.

Малик — (тәәччүблә) Сән кимсән?

Вали — Тәәччүб... Сиз мәни танымырсыныз? Мән сизин бүтүн әмрләринизи јеринә јетирән валијәм.

Малик — Демәли, һәр әмрим олса, сәнә сөјләмәлијәм?

Вали — Бәли, гурбан олум!

Малик — (әтрафа) Бу, мәним ишимә јарады. Көрәсән бир әмр версәм, јеринә јетирәрми? (Валијә) Бура бах, сән Әбу Мәгсуду танојырсанмы?

Вали — Хәлифә һәзрәтләри, чох јахшы танıјырам.

Малик — Кет, ону мәним һүзуруума кәтир. (Вали баш әјиб кедир. Малик кәнара) Мән доғрудан хәлифәјәм. Ким мәнә Сәид оғлу Маликсән дејә биләр? Бир әмр дә верәчәјәм. Вәзир!

Вәзир — Бәли, гурбан.

Малик — Сәид оғлу Малики танıјырсанмы?

Вәзир — Бәли, хәлифә, јахшы танıјырам. Атасынын очағыны сөндүрән, лүт, гумарбаз Малик дејилми?

Малик — Одур, өзүдүр, ата јурдунда нахәләф өвлад чыхды, бүтүн евин хәрчлијини гумара, ичкијә сәрф етди. Јазыг ана-бачысы бу күн фәлакәт ичиндә јашајыр. Әмр вер Маликин анасына јүз гызыл версинләр.

Вәзир — Баш үстә, хәлифә, баш үстә. (Баш әјиб кедир).

Малик — Бунлар мәним һәр әмримә әмәл едир, демәк, мән доғрудан хәлифәјәм. (Бирдән көзү Мүнирәјә саташыр. Ашиганә нәзәрләрлә она бахыр) Мүнирә, дејәсән бу сарајда сәндән јарашыглысы вә гәшәнки јохдур?

Еј назлы дилбәр,
Еј парлаг үлкәр,
Мәнә о көзләр,
Һачан күлүмсәр?

Мүнирә — Машаллаһ, хәлифәмиз шаирлик дә бачарыр.

Малик — Мәним әлимдән һәр шеј кәлир.

Вәзир — (Баш әјәрәк) Хәлифә һәзрәтләри, әмриниз еринә јетирилди.

Малик — Демәк пулу көндәрдин?

Вәзир — Бәли, хәлифәм, лүт Маликин анасына јүз гызыл көндәрдим.

Малик — Чох көзәл... (Кәнара) Аһ, лап сакит олдум... Демәк, мәним шәкк-шүбһәм наһагдыр... Мән еләанаданкәлмә хәлифәјәм... Амма нә олду...

Вали — (Баш әјәрәк) Хәлифә һәзрәтләри, Әбу Мәгсуд һүзурунуза мүнтәзирдир

Малик — Чағыр кәлсин! (Әбу Мәгсуд кәлиб баш әјир) Бура бах, ешитдијимә көрә Сәидин арвады Сәкинәнин бир күпә гызылыны өзүндән о јана өтүрмүсән?

Әбу Мәгсуд — Сәкинә әри өләндән сонра мәнә сахламаг үчүн бир күпә гызыл вермишди. Бир-ики ај бундан әввәл кәлиб апарды.

Малик — Јалан дејирсән, апармајыб.

Әбу Мәгсуд — Хәлифә һәзрәтләри, нечә апармајыб, күпәни мән өз әлимлә она вермишәм.

Малик — Доғрудур, сән она күпә вермисән, анчаг гызыл күпәси јох, бал күпәси вермисән.

Әбу Мәгсуд — Хәлифә һәзрәтләри, мәним нә гәдәр дүз адам олдуғуму бүтүн шәһәр билир. Нечә олур ки, сиз мәнә инанмырсыз?

Малик — Бу саат мән өз ики көзүмә дә, һеч өзүм-өзүмә дә инанмырам. Узун данышма, әманәти гајтар, јохса дәрини боғазындан чыхардарам.

Әбу Мәгсуд — (наразы) Баш үстә, хәлифә һәзрәтләри! Каш, сиз мәни асдырајдыныз, өлдүрәјдиниз, сарајынызда белә биһөрмәт вә бие'тибар етмәјәјдиниз.

Малик — Бу һијләләр фајда вермәз. Ја вали, бу һәрифә әлли чубуг. (Бу заман Бәһлул ордусу илә дахил олур, валијә)

Бәһлул — Дајанын! Дајанын!

Малик — (әтрафа) Бәһлул баба хәлифәлијимә әнкәл олмаса јахшыдыр.

Бәһлул — (һејрәт ичиндә) Чәнаб вәзир, көзләрим нә көрүр, јохса...

Вәзир — (Бәһлулун гулағына) Хәлифәнин әмрилә дүзәлдилмиш јени бир ојундур. Өз арзусу илә бир саат хәлифәлик верилмишдир. Сәидин оғлу Маликдир.

Малик — (Вәзирә) Нә дедин?..

Вәзир — Хәлифә һәзрәтләри, гардашыныз Бәһлул-данәндәјә сизин көрдүјүнүз бөјүк ишләрдән данышырам.

Малик — (тәрәддүд ичиндә) Афәрин, вәзир... Афәрин, вәзир...

Бәһлул — (өз-өзүнә) Јахшы фүрсәтдир. Бәһлул, фүрсәти фөвтә вермә. (Маликә јахынлашараг) Хәлифә, мәним әзиз гардашым, сизин әдаләтиниз чәми дүнјаја мә'лумдур.

Малик — (өзү-өзүнә) Дејәсән бу хатадан да өтүшдүк. (Бәһлула) Доғрудур, доғрудур.

Бәһлул — Сиз кәрәк өз көзәл тәдбирләриниз илә халгын рәғбәтини газанасыныз.

Малик — Мәсәлән? Нечә?

Бәһлул — Мәсәлән, кәрәк ушаглар үчүн мәктәбләр ачылсын, тичарәт јоллары чәкилсин, кәндләрдәки һакимләрин һүгуглары мәһдудлашдырылсын, оғруларла, әјјашларла, гумарбазларла чидди мүбаризә апарылсын.

(Һарунрәшид пәрдәнин архасында әсәби һаллар кечирир).

Малик — Доғрудур, Бәһлул-дивәнә... Бағышла Бәһлул-данәндә, доғрудур... (Валијә) Гәләм, кағыз көтүр, дедикләрими јаз, һамысыны да елә бу күн јеринә јетир. Бәһлул-данәндәнин бир сөзү ики ола билмәз. Дејнән ки, хәлифәнин әмридир. (Өз-өзүнә) Бәһлулу әлимә алсам, ишләрим јағ кими кедәр (Валијә). Јаз ки, јашадығымыз Бағдад шәһәриндә хәзинә һесабына ики тәзә мәктәб ачылсын. Јаз ки, Бағдад илә башга әрәб шәһәрләринин әлагәсини мөһкәмләтмәк үчүн тичарәт јолларынын салынмасына башлансын. Јаз ки, гумарбазлыгда, әјјашлыгда, оғурлугда тәгсирләндирилән адамлар асылачагдыр. (Чибиндән дәсмалыны чыхармаг истәјәндә гумар ашыглары төкүлүр. Орадакылар, күч илә өзләрини күлмәкдән сахлајырлар. Малик бир ан өзүнү итирир).

Вәзир — (Кәнара) Гујруғуну кәсмәклә тула көпәк олмаз!

Бәһлул — Бунлар нәдир? Јохса сиз дә...

Малик — Әсла, әсла, үрәјинизә башга шеј кәлмәсин, бу ашыглары гумарбазларын әлиндән алыб кәтирмишәм. Бунлар о дәләдуз Малик ибн Сәидин ашыгларыдыр. Аллаһа анд олсун онун башына бир ојун кәтирәчәјәм ки, мәнә афәрин десин. Вали, јаз ки, Сәид оғлу Малик Бағдадын баш мејданында асылсын. (Өзү-өзүнә) Амма бу залым оғлу Бәһлул мәни нә јолдан чыхарды. Бәс Фахир? Бәс Јасир? Мән ки, онлары бурахдырмаға сөз вермишдим. Чаным, Фахир һара, Јасир һара, мән һара... Хәлифә Һарунрәшид...

Бәһлул — Ја хәлифә, јаман фикрә далмысыныз, көрүнүр вердијиниз әмрләр һаггында дүшүнүрсүнүз?

Малик — (өзүнү доғрулдараг) Бәли, бәли... (Валијә) Дедикләрими јеринә јетир! (Вали тә'зим едиб чыхыр).

Бәһлул — Хәлифә, Әбу Мәгсудун күпә әһвалатындан хәбәрдарам. Она әнчам чәкмәји мәнә тап-

шырын. Бир дә ичазә верин кедиб вердијиниз әмрләрин јеринә јетирилмәсинә нәзарәт едим.

Малик — Бујур, Бәһлул-данәндә. Билирәм ки, кердүјүн ишләр хәлифәнин үрәјиндән олачаг. Сәни өзүмә вәкил тә'јин едирәм. (Әбу Мәсуд вә Бәһлул өз ордусу илә тә'зим едиб чыхырлар).

Малик — (вәзирә) Рәггасәләр кәлсин, кејф мәчлиси гурулсун, ханәндәләр руһуму охшасын. (Рәггасәләр кәлир, ојун башланыр, икиси Маликин әтрафында отурур, Мүнирә онун үзүнү јелпикләјир. Ханәндә бир әрәб маһнысы охујур. Малик өзүнү чох хошбәхт вә мәмнун һисс едир). Лап ојнамағым кәлир. (Чалғычылара) Дајанын, бир сүмүјүмә дүшән диринкәли һава чалын.

Мүнирә — (Маликин үзүнү јелпикләјә-јелпикләјә) Хәлифә, сизә ојнамаг олмаз!

Малик — Олмаз?... О нә үчүн?

Хәдичә — (кәлир) Хәлифә һәзрәтләри, бујурун гәһвә ичмәјә.

Малик — Һара бујурум? Гәһвәни бурада ичмәк олмаз?

Мүнирә — Әмр сизиндир!

Малик — Ики финчан гәһвә кәлсин!..

(Хәдичә кедир. Малик рәггасәләрә һәсрәтлә тамаша едир.)

Малик — Нә көзәл ојнајырлар, мәним дә ојнамағым кәлир...

(Хәдичә ики финчан гәһвә кәтирир. Финчанын биринә биһушдары төкүр).

Мүнирә — Бујурун гәһвәнизи ичин.

Малик — Отур, бир јердә ичәк!

Мүнирә — Сизинлә бир јердә гәһвә ичмәјә мән чәсарәт едә билмәрәм.

Малик — Хәлифәнин әмриндән чыхмаг олмаз! Мән изн верирәм. (Мүнирә отурур) Бу кејф мәчлисиндә гәһвә ичмәјин дә бир аләми вар.

Мүнирә — Хәлифә, гәһвәниз сојујур, ичин!..

Малик — Ич дејирсән, ичәк! (рәггасәләрә баха-баха ичир) Јахшы чалыб ојнајырлар, мәним дә ојнамағым кәлир... Анчаг сән дејирсән ки, хәлифә ојнамаз!..

Мүнирә — Әлбәттә ојнамаз... (Һәр икиси гәһвәни ичир)

Малик — Бу гәһвә мәним руһумда башга һаллар ојатды. Инди һәр шеј көзүмдә башга шәкил алыр, башга рәнкә кирир. Көзләримдә һәр шеј дәјишир, һәр шеј дәјишир... шадлығымдан башым фырланыр... Мүнирә, јелпиклә үзүмү... Вај, вај, үрәјим ахыр, көзләрим гаралыр, бүтүн вүчудум јарпаг кими титрәјир. (Јыхылмаг истәркән) Мүнирә, Мүнирә, тут мәни!.. (Мүнирә ону јавашча јерә узадыр. Хәлифә Һарунрәшид, вәзир, ики гулам кәлир).

Һарунрәшид — Малик! Арзуна чатдынмы? Бу да бир саат хәлифәлик... Даһа нә истәјирсән? (Гуламлара) Буну евинә апарыб јериндә узадын, бу дәрманы да бурнуна чәкин. (Мәчлисә) Бу күнү дә белә кечирдик... (Гуламлар ону көтүрүб кедәркән, хәлифә архаларынча бахыб гәһгәһә илә күлүр) Вәзир, әсил тамаша һәлә евдә ојандығы замандыр. Һејиф ки, биз көрмәјәчәјик. (Бирдән чидди вәзијјәт алыр, нә исә јадына дүшүр) Вәзир, мәним үрәјимә гара фикирләр кәлир... Бирдән бу кәдә доғрудан мәним тахтыма көз дикәрһа... Даданмыш гудурмушдан пис олар.

Вәзир — Гиблеји-аләм, олду-олду, о һарамзададән нә десән көзләмәк олар.

Һарунрәшид — Бәһлул да бир јандан үрәјими дарыхдырыр... Һәлә икисинин бир јердә вердији әмрләрә фикир вердин? Бу тәдбирләрлә өлкәдә, халг ичиндә һөрмәт газана биләрләр... Јох... јох... бу иши башлы-башына бурахмаг олмаз! Онлар бирләшә биләр. Вәзир! Јохса о бәрмәкиләрдәндир?

Вәзир — Нә әрз едим, гиблеји-аләм... бәлкә дә... Елә онлардан олачаг.

Һарунрәшид — Елә онлардан олачаг... Елә онлардан олачаг. Сәнин ағзындан бир ағыллы сөз ешитмәдим... Әмр едирәм, јарым саата онун әсил-нәчабәтини өјрән, мәнә хәбәр вер... (Вәзир тә'зим едиб чыхыр) Чәфәри Бәрмәки, Јәһјаји-Бәрмәкиләрдән олса еһтијат лазымдыр... Хилафәти әлә алдыгдан сонра Бәрмәкиләрин гәтлинә әмр вердијим заман, јәгин ки, бунлар јаддан чыхмышдыр... Көрүнүр бу һәриф нәсилләринин интигамыны алмаг фикриндәдир... Әлвәләду јәшбәһү биәбиһи—оғул, атасына охшар! Бәрк дајан Сәид оғлу. Мәнә дә Һарунрәшид дејәрләр.

Пәрдә

ҮЧҮНЧҮ ПӘРДӘ

Дөрдүнчү шәкил

(Маликин еви. О, һушсуз вәзијјәтдә узанмышдыр. Јаваш-јаваш ојаныр. Бир нечә дәфә көзләрини ачыбјумур, әснәјир, кәрнәшир).

Малик— Мүнирә! Мүнирә! Кәл, хәлифәнин палтарыны кејиндир! Һардасан? Тез ол, кәл! (Чаваб кәлмир) Вәзир! Әмр вер, Мүнирә кәлиб хәлифәлик либасымы кејиндирсин. Мүнирә! Мүнирә! Хәлифәлик палтарымы кејиндир, сарајда мәни көзләјирләр... Әмр едирәм, мусиги чалынсын, рәггасәләр ојнасын... Нә үчүн мәнә чаваб вермирләр? (Башыны галдырыб һәјәчанла әтрафа бахыр) Ај, мән һардајам? Тахтым, сарајым һаны? Јох, бу һеч мүмкүн дејил, јер-көј бир олса, көјләр јерә енсә, мән хәлифәлијимдән әл чәкмәрәм... Мән хәлифә Һарунрәшидәм.

Сәкинә— (һәјәчан ичиндә дахил олур). Оғлум, Малик, Малик, Малик, сәнә нә олуб?

Малик— Сән кимсән, гоча?

Сәкинә— Вај, башыма күл, өз ананы танымырсан?

Малик— Јох, танымырам, сән кимсән?

Сәкинә— Мән сәнин анан Сәкинә. (Әли илә ону тәрпәдир). Малик, оғлум, сәнә нә олуб?

Малик— Гоча, Малик кимдир? Мән өлкәнин хәлифәсијәм. (Наилә кәлир).

Сәкинә— (дизләринә дөјүр). Күл башыма, балама билмирәм кенә нә олуб?!

Наилә— Ахы, нә олуб?

Сәкинә— Мән хәлифәјәм, дејир.

Малик— (һәјәчанлы) Көзүмә көрүнән бу гара-гура нәдир? Вали, бунлары гов бурдан!

Наилә— (бәрк тәрпәдәрәк). Галх, галх! Јохса јенә шәраб вә гумар ешгилә сајыглајырсан, јох, даһа алдада билмәзсән! (Истеһза илә). Хәлифә, јох бир дәвә...

Малик— Чәкилин, чәкилин, мәнә тохунмајын!..

Сәкинә — Аллаһ, аллаһ, сән өзүн көмәк елә... (Дизләринә дөјүр).

Наилә— Ај арвад, өзүнү өлдүрмә, јенә бичлик еләјир. (Маликә). Еј, галх, һијләни билирәм, јенә ички, гумар ешги башына вуруб, биздән пул гопармаг истәјирсән. Ону көрә билмәјәчәксән.

Малик— Бу кимдир мәним һүзурумда белә чәрән-пәрән данышыр? Вали! Вали!

Сәкинә— Вај, аллаһ мәни өлдүрсүн, ушағым дәли олуб.

Малик— Мүнирә, Мүнирә, кәл үзүмү јелпиклә!

Сәкинә— (ағлајыр). Оғлум, Малик, сәнә нә олубдур?

Малик— Гоча, чәкил бурдан, мән хәлифәјәм... Хәлифәлијими һеч кәс әлимдән ала билмәз.

Сәкинә— Вај, евим јыхылды, оғлум дәли олуб. Ај адамлар! Ај гоншулар! (Бағырыр).

Халид— (кәлир) Нә олуб, халачан?..

Сәкинә— Оғлум, Малик дәли олуб, мәнә көмәк...

Халид— (јанашыр) Малик, Малик!

Малик— Мән хәлифәјәм, Малик дејилләм, чәкил бурдан!..

Сәкинә— Оғлум, данышдырма, тез гоншулары чағыр! (Халид кедир) Бунун ахыры нә олачаг? Наилә, кәлсәнә һәким чағыраг... Көрәк дәрди нәдир?..

Наилә— Оглунун бир дәрди вар: ички, гумар... Онун ешгидир, башына вуруб, сәрсәмләјир... (Бир киши, бир арвад вә Халид кәлир).

Малик— (көзләрини јумуб) Көнлүм јенә башга аләмләрдә долашыр... Бах, одур Мүнирә... вәзир, вали, о да үстүндә отурдуғум тахт... Һамы мәнә хәлифә дејир...

Гоншу арвад— Бу ки, сәрсәмләјир, ај Сәкинә бачы?!

Сәкинә— (ағлајыр) Мән башыма нә күл төкүм.

Малик— Мүнирә! Ја вали! (Чаваб кәлмир, дүшүнүр). Бунлар нә үчүн чаваб вермирләр? Бу мүмкүн олан шеј дејил! Мән тахтымдан, сарајымдан, хәлифәлијимдән ајрыла билмәрәм! Һаны о көзәл Мүнирә?..

Сәкинә— Бах, бир саатдыр сәрсәмләјир, мән хәлифәјәм дејир, оғлумун башына һава кәлиб, амандыр буна бир чарә.

Гоншу киши— Бунун бир чарәси вар, гаранлыг отаға салыб ағлы башына кәләнәчән дөјмәк.

Сәкинә— Јох, јох! Мәним үрәјим она таб кәтирмәз.

Гоншу арвад — Догрудур, чарәси дәјәнәкдир, ағач ону сағалдар.

Наилә— Мән дә елә ешитмишәм. (Анасынын голундан тутур). Сән бирчә кет!

Сәкинә— Гурбан олум сизә, бәрк дөјмәјин!..

Наилә— Јахшы, јахшы, сән бирчә чәкил. (Голундан тутуб о бири отаға апарыб гајыдыр).

Гоншу киши— Чубуглары кәтирин!.. (Халид вә гоншу арвад кедир)

Наилә— Бунлар нә олду, әми?..

Гоншу киши— Чубуг кәтирмәјә кетдиләр, сән пәнчәрәләри өрт, гаранлыг олсун. (Малик көзләрини јумуб хәјал аләминдә јаваш-јаваш данышыр. Наилә пәнчәрәләри өртүр. Чубуглары кәтирирләр).

Малик— Мүнирә, Мүнирә, хәлифәнин палтарыны кејиндир.

Гоншу киши— Хәлифә, галх ајаға...

Наилә— Сәни сараја апарырыг.

Малик— Көзәл Мүнирәнин јанына? (Агач сәси, Маликин бағыртысы). Вај, вај! (Сәкинә кәлир).

Сәкинә — Чан, сәсинә анан гурбан. (Малик бағырыр).

Наилә— (анасына) Сән кет бурадан...

Сәкинә— Нә истәјирсән мәндән, балам әлимдән кедир. (Ағлајыр).

Наилә— Сән бөјүдән оғул бундан артыг олмаз!

Малик— Вај, өлдүм, вај!

Сәкинә— Бәсдир, даһа бәсдир!

Гоншу киши— Дөјүлмәсә ағлы башына кәлмәз!..

Гоншу арвад— Малик, сән кимсән?

Малик— (боғунуг сәс илә) Мән хәлифәјәм.

Гоншу арвад— Јох, сән Сәид оғлу Маликсән! (Дөјүрләр).

Малик— Ја вали, хәлифәни дөјүрләр... Тез ол кәл!.. Вај, вај өлдүм.

Гоншу киши— Сән кимсән?

Малик— Өлдүм, өлдүм...

Сәкинә— Чан, сәсинә анан гурбан. (Ағлајыр).

Гоншу арвад— Сән кимсән?

Малик— Јахшы, јахшы... Дејирәм, дөјмәјин!..

Гоншу киши— Де көрүм, сән кимсән?

Малик— Мән Сәид оғлу Малик.

Гоншу киши— Бах, белә... Даһа бәсдир, дөјмәјин!.. Пәнчәрәләри ачын!..

Наилә— (пәнчәрәләри ачыр, ағлаја-ағлаја) Һәр бәла кәрәк бизим башымыза кәлсин.

Малик— Вај, чаным, вај...

Халид— (көзләри јашармыш һалда) Әми, ағлы башына кәлдими?..

Гоншу киши— Кәлди, горхма даһа сәрсәмләмәз!

Халид— (севинчәк) Аллаһа шүкүр. (Јахынлашыр) Малик, Халидәм, еј, мәнә бах!

Малик— Оф... Вај...

Сәкинә— Јазыг балам, лап әлдән дүшдү. Көрүнүр бәрк дөјүбсүнүз.

Гоншу арвад—Бәс нечә, бәрк дөјмәсәјдик, ағлы башына кәлмәзди.

Малик— Оф, оф...

Сәкинә— Чан, чанызын ағрысы чаныма кәлсин.

Гоншу киши— Һамы дағылсын, ону данышдырмајын! Гојун тәк галсын. (Һамы кедир).

Малик— (чаныны овушдура-овушдура әтрафа бахараг) Оф, јаман дөјдүләр. Залым ушаглары мәни хурд-хаш еләдиләр, оф, чубугларын јери нә јаман ағрыјыр. (Дүшүнүр) Инди билдим ки, о көрдүкләрим јуху имиш! Јохса мән һара, хәлифәлик һара... Бош јерә бу гәдәр дөјүлдүм. Јуху да олса, һеч олмаса бир саат хәлифәлик еләдим.. Амма нә јахшы јуху иди. Каш һеч ојанмајајдым. Һәлә о көзәл Мүнирә, ону һеч јадымдан чыхара билмирәм. Аһ, Мүнирә, Мүнирә!

Еј наазлы дилбәр,
Еј парлаг үлкәр,
Мәнә о көзләр
Һачан күлүмсәр?

Аһ, Мүнирә, Мүнирә!..

Наилә— (кәлир) Мүнирә кимдир? Бу ады да тәзә әзбәрләмисән? Јенә сәрсәмләјирсән, нәдир?

Малик— (тәләсик) Јох, бачы, јох! Јухуда көрмүшәм.

Наилә— Аһа, демәк бунлары сән јухуда көрмүсән?!

Малик — Бәли, јухуда көрмүшәм, јухуда... Анчаг бачы, билсән нечә ширин јуху иди! Мән хәлифә олмушдум, вәзирләрим, хидмәтчиләрим тахтымын јанында, һамы әл-әл үстүндә дурмушду. О көзәл Мүнирә дә әлиндә јелпик үзүмү јелпикләјирди.

Наилә— (истеһза илә күләрәк) Ач тојуг јухусунда дары көрәр.

(Сәкинә кәлиб гулаг асыр)

Малик— Чох ағыллы гыз иди.

Сәкинә— Бу кимдир, оғлум?

Малик— Јухуда көрдүјүм гыз. Ана, һәлә јухуда хәлифә дә олмушдум.

Сәкинә— Оғлум, бу күн хәлифә мәнә јүз гызыл көндәрмишди.

Малик— Һаны?

Наилә— Јахшы, јахшы, оғру јадына даш салырсан. Ону демәсәјдин гарғалар гара кејәрди. (Маликә) Архајын ол, бундан сонра сән пул үзү көрмәјәчәксән!

Малик— (дүшүнүр) Гәрибә аләмдир! О пулу сизә мән көндәртмишдим.

Наилә— Нечә? Сән көндәрмишдин?

Малик— Јох, бачы, јухуда көндәрмишдим. (Әтрафа) Бу нә сирр-дир? Һеч баша дүшә билмирәм.

Наилә— Гардашым, сән хәлифәлик фикрини бир дәфәлик башындан чыхарт. Јухуда бир саат хәлифәлик инсана хошбәхтлик кәтирмәз!

Малик— Јахшы, о пулу сизә ким көндәрмишди?

Наилә— Хәлифә...

Малик— Ахы, хәлифә сизә нә үчүн јүз гызыл көндәрсин? Мән вәзирә әмр еләдим, көндәрди, һәлә мәним әмрим илә вали Әбу Мәгсуду һүзурума кәтирди, дөјдүрәчәк идим, Бәһлул баба имдадына чатды, деди ки, бир күпә гызылы ондан алмаг мәним бојнума.

Наилә— Бу кәдә јенә сәрсәмләјир, ағлы башына кәлмәјиб.

Малик—Јох, бачы, јухуда көрмүшәм, јухуда...

Наилә— Дејирләр хәлифә әдаләтә кәлиб, әмр вериб ки, шәһәримиздә јени мәктәбләр ачылсын, һәлә әмрнамәдә гумарбазларла, әјјашларла мүбаризә апармаг үчүн ајрыча тәдбирләр нәзәрдә тутулуб. Бәһлул баба да һөкумәт адамлары илә бәрабәр һәмин әмрләри јеринә јетирмәк үчүн чалышыр...

Малик— (севинчәк) Доғрудур, доғрудур, о әмрләри јухуда мән вермишдим. Бәһлул бабанын јанында... Анчаг бир сәһвим олду... Јасир илә Фахири бурахдырмаг әмри верә билмәдим. Доғрусу, Бәһлул бабадан горхдум... Һеч олмаса инди онларла башымы кирләјәрдим... Амма нә ширин дәмләр иди...

Сәкинә— А, дејәсән кедә кенә сәрсәмләјир.

Малик— Јох еј, јухуму дејирәм, јухуда көрдүкләрими дејирәм. Па

атаннан, лап гурујуб галмышам. Бу нә сиррдир?!

(Гапы дөјүлүр. Наилә гапыны ачыр. Бәһлул ордусу илә дахил олур).

Бәһлул—Әссаламү әлејкүм, мәним хәлифәм, әһвали-шәрифиниз нечәдир? (Һамы тәәччүб ичәрисиндә. Малик дөјүкүб чаваб вермир). Бәс нијә чаваб вермирсән?

Малик— Көрдүз, көрдүз, Бәһлул баба да мәнә хәлифә дејир, амма сиз инанмырсыз. Бәһлул баба, јалварырам сәнә, мәни өз тахты-тачыма говушдур... Бағрым чатлајыр... Галмышам бу наданларын арасында... (Бәһлулун ајагларына дүшүр) Мәни Мүнирәмә чатдыр...

Бәһлул— Сән бир саат хәлифәлик истәмишдин. Көр нечә хошбәхт адамсан ки, худавәнди-аләм о арзуну јеринә јетирди. О да бир нахыш иди... Вердијин әмрләрә көрә сәнинлә дострлашмышам. Инди кәрәк пис әмәлләрини бир јана гојуб ағыллыбашлы адам оласан.

Сәкинә— Сизи анд верирәм о пәрвәрдикара, бир бизи баша салын көрәк, бу нә әһвалатдыр, бу нә хәлифәликдир?

Наилә— Бәһлул баба, аз галмыш ки, бу һадисәләрин ичиндә лап өзүмүз дә дәли олаг.

Бәһлул— Мәсәлә о гәдәр дә долашыг дејил. Бунлар һамысы гардашым Һарунрәшидин ојунларыдыр. О, инсанлары өз шәхси нәш'әси үчүн һәр чүр бәлаја дүчар едә биләр. (Маликә) Мусил тачири јадындадырмы?

Малик—Јадымдадыр... Бир јердә гәһвә дә ичдик.

Бәһлул— Елә о бир финчан гәһвәнин күдазына кетмисән Дедијим Мусил тачири хәлифә Һарунрәшид имиш. Тәғјир-либас олуб шәһәри кәзәркән сәнин бир саат хәлифәлик арзу етдијини ешитмиш вә гонаг сифәти илә евинизә кәлмиш, арзуну јеринә јетирмәк үчүн гәһвәнә бир чимдик биһушдары төкүб сәни сараја апартдырмыш... Инди баша дүшдүнүз?

Сәкинә— Јазыг балам, хәлифә балам, наһаг јерә бир дөјүлдү дә...

Малик— Бәһлул баба, мәни өз тахт-тачыма чатдыр...

Бәһлул— Дедим ки, бу бир ојун иди, Һарунрәшид ишләтди... Инди кәрәк сән өзүнү јығышдырасан... Ешитдијимә көрә хәлифә вердијин әмрләрдән чох гәзәбләниб... Гулағына чатса ки, сән јенә атылыб-дүшүрсән, онда ахыры јахшы олмаз.

Малик— Мән һеч бир шеј билмирәм. О аләмдән әл чәкә билмәрәм... Өмрүмә бир күн галса да, кәрәк о мүбарәк тахта гәдәм гојам. Аһ... Мүнирә...

Бәһлул— Јахшы дејибләр, нә јүгүрдүм, нә јапдым, һазырча көкә тапдым. Ону бил, елә көкәләрин нә дады олар, нә тутары. Сән кәл бу дашы әтәјиндән төк... Јохса сәни елә инди ордума көндәррәм.

Малик— Бәһлул-данәндә, сән хәлифәнин гаршысында белә һөкмлә даныша билмәзсән... Мән бу күн олмасам да, бир күн хәлифә олачағам... Буна сән әмин ол. Онда сәнин үчүн јахшы олмаз.

Бәһлул—Кечинин башы кичишәндә бујнузуну чобанын чомағына сүртәр—дејирләр. Көрүнүр, сәнин дә башын чох бәрк кичишир. Тәнбәллик,әталәт инсанын башына һәр ојун кәтирир... Көрдүјүн бир саат хәлифәлик сәни даһа да пис күнә гојуб... Бирчә чарә вар, сәни ордума апармаг, вәссәлам. (Ордусуна) Көтүрүн буну. (Малик мүгавимәт көстәрир Сәкинә наразы вәзијјәт алыр).

Сәкинә— Билмирәм бу ушагдан нә истәјирләр, бири хәлифә едир, бири дә һавајы ишләтмәјә апарыр. Бәһлул-данәндә, оғлумун хатиринә дәјмә, гој о, бу касыб кумамдача галсын.

Малик — Мән кетмирәм. Мусил тачири кәлиб мәни јенә сараја апарачаг...

Бәһлул— Сәкинә бачы, бу ушағы адам етмәк үчүн бурадан апармаг лазымдыр. Бир дә ки, онун һәрәкәтләри хәлифәјә чатса, оғлунуз онун гәзәбинә дүчар ола биләр, јазыгдыр, бир дүшүнүн...

Малик— Мән һеч кәсдән горхмурам... Мән һеч јерә кетмирәм. (Орду нәфәрләри Малики апарырлар).

Бәһлул— Худаһафиз!

Малик — Мусил тачири кәләчәк, мән һеч јерә кетмирәм...

(Чыхырлар).

Сәкинә— Јазыг балам, кәрәк бүтүн бу ојунлар бизим башымыза кәлә иди!

Пәрдә

ДӨРДҮНЧҮ ПӘРДӘ

Бешинчи шәкил

(Һарунрәшидин сарајы. Һарунрәшид тахтында отуруб гардашы Бәһлул илә сөһбәт едир).

Һарунрәшид— (гәзәблә) Гардаш, сән өзүнү мәним тахт-тачыма дост бир адам кими апармырсан. Гулағыма јахшы сәдалар кәлмир. Дејирләр ки, мәчлисләрдә мәни сән һәмишә зүлмкар бир хәлифә кими гәләмә верирсән?

Бәһлул— Ја хәлифә, өзүнүз билирсиниз ки, мән һәмишә елә сөз данышырам ки, ја гәрибә олсун, ја да тәзә, һеч кәсин ешитмәдији, билмәдији бир сөз олсун. Сизин зүлмкар олдуғунуз һамынын билдији, данышдығы көһнә вә мә'лум бир шејдир. Бурада тәзә нә вар ки, мән дә данышам. Сизә јалан дејибләр.

Һарунрәшид— Демәк доғрудур... Һым... Сән көрүнүр диванәлијини јерә гојмаг фикриндә дејилсән. Бәс буна нә дејирсән? Бир мәчлисдә мәни тә'риф едирмишләр, сән исә ағзына су алыб бу барәдә һеч бир кәлмә дә демәмисән.

Бәһлул—Јалан сөздүр, ја хәлифә, мән бу гәдәр мәчлисләрдә олмушам, сизи тә'рифләјән көрмәмишәм.

Һарунрәшид— Демәк, онда сәнин сарај адамларыны ахмаг адландырмағын да доғрудур?!

Бәһлул— Бәли, доғрудур, буну демишәм.

Һарунрәшид— Јахшы, о ахмаглары бир-бир сај көрүм онлар кимләрдир вә нечә нәфәрдир?

Бәһлул— Ја хәлифә, сиз мәндән ағыллыларын сајыны сорушун, ахмагларын һесабыны сахламаг чох чәтиндир.

Һарунрәшид— Сән мәнимлә дил-дил өтүрсән, көрүнүр чанына јазығын кәлмир... Бунун ахырыны мән јахшы көрмүрәм, јохса сән мәнимлә хилафәт давасы чәкирсән? Һә?

Бәһлул— Әсла, ја хәлифә, һәлә о гәдәр диванәләшмәмишәм, аллаһ еләмәсин, јазыг дејиләм!

Һарунрәшид— (һирслә) О нијә?

Бәһлул— Мән индијә гәдәр ики хәлифә јола салмышам. Иншаллаһ ики-үч хәлифә өлүмүнү дә көрәчәјәм. Анчаг бу хәлифәләрин һеч бири Бәһлулун өлүмүнү көрмәјиб.

Һарунрәшид— Сәнинлә данышмаг чох чәтиндир... Мән бу тә'нәли сөзләрә дөзә билмәрәм... Бу саат сарајы тәрк ет! Јохса Һарунрәшидин гәзәбинә кәләрсән!

(Бәһлул мәғрур һалда чыхыр. Һарунрәшид бир ан дүшүнүр, әл чалыб вәзири чағырыр).

Һарунрәшид— (өз-өзүнә) Чох гәрибәдир, нә дәли кими дәлидир, нә дә ағыллы кими ағыллы... Гамыш ат нәдир, бу сөзләр нәдир... Доғрудан чох гәрибәдир. (Вәзир дахил олур) Вәзир, бу саат тәдбир. Бу Бәһлул-диванә мәни лап һөвсәләдән чыхарыб. О сағ галдыгча һәм һөрмәтим, һәм дә хилафәт үчүн горхулудур.

Вәзир— Доғрудур, ја хәлифә, анчаг нәзәрә алын ки, халг ичәрисиндә онун чох бөјүк нүфузу вар. Ону јох етмәк мүшкүл ишдир, бир дә ки...

Һарунрәшид— Бир дә ки... Билирәм, дејәчәксән ки, гардашындыр... Аббасиләрдәндир...

Вәзир— Хејр, хәлифә, бир дә ки, о, диванәтәһәр бир адамдыр, она сиз өз әлинизлә дә хилафәти версәниз, алмаз.

Һарунрәшид— Јаландыр! Сәнин көзләрин бурнундан узағы көрмүр. /О, Бәрмәки тохуму илә вердији га-

нунлары нә тез унутдун; онун мәним әлејһимә олан һәрәкәтләри бәс нәдир? Бунлар сәбәбсиз дејил! Һәлә о, Бәрмәки тохуму үчүн дә бир ојун дүшүнмүшәм!

Вәзир— (өзүнү итирир) Тәдбир... Тәдбир. (Фикрә кедир)

Һарунрәшид— (әсәби һалда) Сәнин о гуш башын бу ишләрә әнчам чәкә билмәз... Бах, көр бу тәдбири бәјәнирмисән? Бу күн мәним шикајәтчиләри гәбул едән күнүмдүр. Шикајәтчиләр ичәрисиндә Әбу Мәгсуд да вардыр. Бәһлул онун ики оғлуну апарыбдыр, онлардан һеч бир хәбәр јохдур. Бу ишдә ону долашдырыб е'тибардан салмаг олар. Нечәдир?

Вәзир— Ја хәлифә, буну анчаг сизин парлаг зәканыз дүшүнә биләр. Ә'ла тәдбирдир.

Һарунрәшид— Бәс Бәрмәки тохумуна даир нә дүшүнмүсән? О, бир саат хәлифәлик едән, һәләлик ишыглы дүнјададыр, өзү дә Бәһлулун јанында!

Вәзир— (јалтагланараг) Сиз бујуран јахшыдыр, ја хәлифә!

Һарунрәшид— (дүшүнүб бәркдән күлүр) Ону исә бир аздан сонра биләрсән. Инди исә шикајәтчиләри бурахын кәлсин.

(Һарунрәшид јени либас кејиниб, тахта отурур, вали вә Әбу Мәгсуд дахил олурлар).

Һарунрәшид— Де, көрүм шикајәтин нәдир?

Әбу Мәгсуд— Хәлифә һәзрәтләри, тә'лим-тәрбијә алмаг үчүн Бәһлул ики оғлуму јанына апарыбдыр. Инди хејли вахтдыр ки, һеч хәбәр јохдур.

Һарунрәшид— Бәһлул-диванәнин өзүндән сорушмусан? Нә дејир?

Әбу Мәгсуд— Дәфәләрлә јанына кетмишәм, дејир ки, хәбәрим јохдур. Чүмә ахшамы евдән кедәндирләр, бу вахтачан кәлиб чыхмамышлар.

Һарунрәшид— Вали, бу нә ишдир? Кишинин оғланлары итиб, бу хүсусда сән нејләмисән?

Вали— Хәлифә һәзрәтләри, бүтүн дарғалары, хидмәтчиләри сәфәрбәрлијә алдым. Шәһәри вә јахын кәндләри кәзиб ахтардылар, көрән, хәбәр верән олмады.

Әбу Мәгсуд— Хәлифә һәзрәтләри, мән оғланларымы сиздән истәјирәм. (Тахтын ајағына јыхылыр)

Һарунрәшид — Бурада мәнлик нә вар, сәнин ушагларына Бәһлул-диванә чавабдеһдир. Валијә әризә илә әһвалаты билдир вә оғланларыны Бәһлулдан тәләб ет. Вали бу ишә бир әнчам чәкәр... Вәзир, даһа о, бу тәләдән чыха билмәјәчәк. Бу саат Бәһлул-диванәни һүзурума кәтирин, Әбу Мәгсудун чавабыны версин. Шикајәтчиләрә дејин кәлсин.

Вәзир — Бир гары илә киши һүзура мүнтәзирдир.

Һарунрәшид— Дејин кәлсинләр! (Гары вә киши дахил олур) Шикајәтиниз нәдир?

(Гары ирәли кәлир)

Гары— Ја хәлифә, бу киши бир аја он гызыл борч алыб. Инди үч ајдыр ки, вермир. Дејәндә ки, борчуну гајтар, чаваб верир ки, «Дәвә һамам ичиндә, хәлбир саман ичиндә» мән сәнә борчлу дејиләм.

(Бәһлул ордусу илә кәлиб сакитчә гулаг асыр)

Киши— (ирәли кәлир) Ја хәлифә, бу гары көзләринин ичинәчән јалан дејир, мәнә һеч вахт пул кәрәк олмајыб, мән ондан бир гызыл да алмамышам.

(Бәһлул ирәли кәлир)

Бәһлул — Мәним хәлифәм, бу мәсәлә о гәдәр дә чәтин олмадығы үчүн сизин әзијјәт чәкмәјинизә дәјмәз, ичазә верин онларын мәсәләсинә мән бахым.

Һарунрәшид — Бу саат елә сәнин өз мәсәләнә бахылачаг. Мүттәһим иттиһам едә билмәз.

Бәһлул — Доғрудур, мәним хәлифәм, анчаг мүттәһимин күнаһы бојнуна гојулана гәдәр о күнаһкар һесаб едилмир.

Һарунрәшид — Елә исә бир аз ағлыны јохла, көрәк бу күн сараја диванә кими, јохса данәндә кими кәлмисән.

Бәһлул — О бахыр јеринә, адамына. (Үзүнү кишијә тутараг) Дејәсән сән чох касыб адамсан?

Киши—Бәли, Бәһлул-данәндә.

Бәһлул— Елә исә мән сәнә бир јахшылыг етмәк истәјирәм. Әкәр бу гоча гарынын борчуну версән, мән сәнә бир хәзинә јери дејәрәм.

Киши— (ачкөзлүклә) Нә хәзинә?

Бәһлул — Дүнән шәһәр кәнарында бир сичан ағзында гызыл, даш алтына кирди. Кәлиб дашы галдырдым. Көрдүм ки, бир күпә гызыл, бир күпә дә лә'л-чаваһир. Дашы јенә үстүнә гојуб гајытдым.

Киши—Бәһлул-данәндә, нә әчәб өзүнүз көтүрмәдиниз?

Бәһлул— Билирсиниз ки, мән дүнја малына чохдан көз јуммушам. Гарынын борчуну вер, күпләрин јерини дејим.

Киши — (Бир гәдәр фикрә кетдикдән сонра) Вер дејирсән, верим (Чибиндән он гызыл чыхарыб гарыја верир) Ал, бу сәнин борчун.

Гары — Сағ ол, Бәһлул-данәндә!

Һарунрәшид— (кәнара) Өз сарајымда да сағ олу буна дејирләр. Мән әксини көзләјирдим.

(Киши дајаныб нәји исә көзләјир).

Бәһлул— А киши, сән нә көзләјирсән?

Киши— Нечә нә көзләјирәм, күпәләри, онларын јерини.

Бәһлул— (күләрәк) Еһ, достум, бу әһвалаты мән јухуда көрмүшдүм. Ешитмәмисән ки, тамаһкары јаланчы алдадар?!

(Киши алдадылдығыны баша дүшүб тез сарајдан чыхыр).

Һарунрәшид— (Бәһлула) Инди исә нөвбә сәниндир. Сән өлкәдә чох өзбашыналыг едирсән. Будур, вали дејир ки, онун евинин диварыны сөкдүрмәјә башламысан. Бу нә һәрәкәтдир? Сәбәбини сорушанда дејирсән ки, јухумда көрмүшәм.

Бәһлул— Бәли, хәлифә, доғру дејир. Јухуда көрмүшәм.

Һарунрәшид— (әсәби) Сән доғрудан диванәлик едирсән. Бу һәрәкәтләри чәзасыз бурахмаг олмаз. Киши, јухуда көрмәк илә дә халгын евинин диварыны сөкмәк олар?

Бәһлул— Бәли, хәлифә, олар, инанмырсынызса, валинин өзүндән сорушун.

Һарунрәшид— (әсәби) Бу, нә мәсәләдир, Бәһлул, ајдын даныш!

Бәһлул— Ја хәлифә, шәһәримиздә Садыг адлы касыб бир арабачы јашајыр. О, јүк дашымагла өз бөјүк аиләсини доландырыр. Әкбәр адлы бир дөвләтлинин онун атына көзү дүшүр. Валини дә көтүрүб арабачынын евинә кедир. Әкбәр аты апармаг истәјәндә Садыг мане олур. Әкбәр дејир ки, бу аты мән јухуда сәндән алмышам, пулуну да вермишәм. Арабачы һејрәт едиб дејир ки: јухуда да ат алмаг олар? Онда вали Әкбәрин сөзүнү тәсдиг едиб дејир ки, олар! (Вали өзүнү итирир, Һарунрәшид наразы һалда)

Һарунрәшид— (Валијә) Рәдд ол бурадан! Бу һәрифин дәрсини верәрсән! (Кәнара) Јохса, мән бу Бәһлул илә бачармајачағам?! Бир Әбу Мәгсуду да сынајаг. (Бәһлула) Бәс Әбу Мәгсудун шикајәтинә нә чаваб верирсән?

Бәһлул— Шикајәти нәдир?

Һарунрәшид— Дејир ки, ики оғлуну апармысан, инди дә дејирсән хәбәрим јохдур? Белә дә өзбашыналыг олар?

Бәһлул— Дүз дејир, онун ики оғлуну тә'лим-тәрбијә үчүн мән апармышдым. Анчаг һәр икиси дөнүб ајы олуб.

Һарунрәшид— Нечә? Ајы олуб?

Бәһлул— Бәли, ја хәлифә, ајы олуб.

Әбу Мәгсуд— Бу нә сөздүр, инсан да дөнүб ајы олар?

Вәзир— Һејрәт... Инсан да дөнүб ајы олармыш!

Әбу Мәгсуд — Әбу Мәгсудун оғланлары ајы... Бу дәрди чәкмәк олармы?

Бәһлул— Ја хәлифә, ичазә версәниз Әбу Мәгсудун ајы олмуш оғланларыны бура кәтиртдирим.

Һарунрәшид— Бу, көрүнмәмиш вә ешидилмәмиш бир һадисәдир. Кәтир көрәк, бу нә ојундур.

Бәһлул— Ја хәлифә, һәр шеј јеринә вә заманәјә көрә дәјишир. (Ајылары кәтирирләр, Әбу Мәгсуду көрән кими ајылар атылыб-дүшүр, она тәрәф гачмаг истәјирләр).

Вали— Јазыг ајылар, аталарыны танyјыб өзләрини көр нә јыртырлар.

Вәзир— Бу доғрудан да фачиәдир.

Һарунрәшид— Бәһлул-диванә, Әбу Мәгсудун оғланлары бу ајылардыр?

Бәһлул— Бәли, хәлифә, бунлардыр. Јазыг ушаглар дөнүб ајы олублар. Көрмүрсүнүз аталарыны нечә танышырлар! Чохдан көрмәјибләр. (Ајылары сахлајан орду нәфәрләринә) Ајылары бурахын!

(Ајылары бурахынча Әбу Мәгсуда тәрәф јүјүрүб онун ајагларыны, палтарыны гохулајыр вә дишләјирләр. Әбу Мәгсуд өзүнү бир тәрәфә чәкирсә дә, ајылар ондан әл чәкмир).

Бәһлул— Хәлифә, бундан јахшы исбат?

Һарунрәшид— Һејрәт!

Вәзир— Еләдир, мәним хәлифәм, бу һикмәтдир.

Әбу Мәгсуд— Бу фәлакәтдир!

Һарунрәшид— Мән көзләримә инана билмирәм. бурада бир кәләк вардыр. Инсан да дөнүб ајы олармы?

Бәһлул— Олмаз?

Һарунрәшид— Әлбәттә олмаз!

Бәһлул— Ја хәлифә, гызыл да дөнүб бал олармы?

Һарунрәшид— Бу нә суалдыр?

Бәһлул— Әбу Мәгсуд иддиа едир ки, гызыл күпәси дөнүб бал күпәси ола биләр.

Һарунрәшид— Бу нә мәсәләдир? Мәни акаһ един. Субһаналлаһ, мәмләкәтдә инсан дөнүб ајы олур, гызыл бал олур, бизим һеч хәбәримиз јох... (Бәһлула) Сөјлә көрүм, гызыл нечә бал олду?

Бәһлул— Ја хәлифә, шәһәримиздә ики јетим өвлады олан Сәкинә адлы бир дул арвад јашајыр. О, пулу әлиндән чыхмасын дејә, бир күпә гызыл апарыб бах, бу Әбу Мәгсуда әманәт тапшырыр. Бир мүддәт сонра кедиб гызыл күпәсини кәтирир. Ачыб көрүр ки, күпәдә гызыл јеринә бал... Күпәни тез гајтарыб дејир: «Гардаш, јанылмысыныз. гызыл күпәсинин јеринә бал күпәси верибсиниз». О, чавабында: «Мән билмирәм, сәнин әманәтинә биз әл вурмамышыг, көрүнүр гызыл дөнүб бал олубдур». Јазыг арвад дејәндә ки: «Гызыл да дөнүб бал олармы?». О: «Гызыл да шириндир, бал да, олан да олар»—дејә чаваб вермишдир.

Һарунрәшид— Әбу Мәгсуд, бизи баша сал көрәк гызыл нечә дөнүб бал олду?

Әбу Мәгсуд— (өзүнү итирәрәк) Хәлифә һәзрәтләри!.. Хәлифә...

Һарунрәшид— Јубанма, чаваб вер!

Әбу Мәгсуд— Оф, бу саат ағлым башымда дејил, мән сизә нә чаваб верим? Ики оғлум, ики голум-ганадым әлимдән кедиб... Бу мәнә өлүмдән дә ағырдыр ки, ушагларым дөнүб ајы олубдур. Башымы галдырыб адамларын үзүнә бахмаға утанырам.

Вәзир— Бәһлул-данәндә бир әлламәдир. Бәлкә о бурада бир һикмәт көстәрә ки, ајылар дөнүб јенә адам ола.

Бәһлул— Бал күпәси дөнүб гызыл олса, бу ајылар да инсан олар.

Әбу Мәгсуд— Оф. Аллаһ...

Бәһлул— Уфулдама, гызыл күпәсини кәтир, оғланларыны апар...

Һарунрәшид— Вәзир, әмр вер һәмин дул арвады ушаглары илә һүзурума кәтирсинләр. Көрсүнләр ки, Һарунрәшидин әдаләти нә гәдәр күчлүдүр.

Вәзир—Сән дә, киши, јубанма, тез ол, күпәни кәтир, оғланларыны апар, тез ол!

(Әбу Мәгсуд тәләсик чыхыр)

Һарунрәшид— Бәһлул-диванә, бундан сонра сәнә дөвләт ишләринә гарышмағы гадаған едирәм, бир дә бу дәстә нәдир сахлајырсан? Бу мәнә чох мүәммалы көрүнүр.

Бәһлул— Ја хәлифә, мән әсла дөвләт ишләринә мүдахилә етмирәм. Галды мәним бу балача ордума, бунлары мән ислаһ етмәк үчүн өз өһдәмә көтүрмүшәм, бунун ки, дөвләтә анчаг хејри ола биләр!

Һарунрәшид— Елә хејир хилафәтә лазым дејил! (Әсәби) Бәс бу Әбу Мәгсуд һарада галды?

(Әбу Мәгсуд әлиндә бир күпә дахил олур, онун архасынча Сәкинә илә Наилә вә Малик кәлир).

Әбу Мәгсуд— Мәним хәлифәм, будур һәмин күпә!

Һарунрәшид— Гары, күпәни таныдынмы? Будурму?

Сәкинә— Бәли, гиблеји-алам, өзүдүр.

Һарунрәшид— Ал, бу сәнин күпән, хәлифәнин өмрүнә дуа ет.

Сәкинә— Сизи көрүм мин јашајасыныз! (Әли илә күпәнин ағырлығыны јохлајыр) Алтына даш долдурмуш олмасын?

Әбу Мәгсуд—Јох, валлаһ, биллаһ! (Сәкинә күпәни алыб гапы ағзында дајаныр).

Әбу Мәгсуд— Бәс мәним оғланларым?

Бәһлул— Бу саат, инди көрәрсән! (Јасир илә Фахир кәлир. Әбу Мәгсуд онлары гучаглајыр. Малик өзүнү сахлаја билмәјиб ирәли кәлир, Фахир вә Јасир илә көрүшүр)

Һарунрәшид— Нә көзәл тәсадүф... Бу о Бәрмәки тохуму дејилми?

Вәзир— Өзүдүр ки, вар, ја хәлифә... Чулуну дәјишибдир.

Һарунрәшид— Бәһлул-диванә, бу нә ишдир? Ону мәним сарајыма нә үчүн кәтирмисән? Јохса бу дәфә ону һәмишәлик хәлифә етмәк истәјирсән?

Малик— Бәли, бәли... Хәлифә,.. хәлифә олмаг истәјирәм. (Бәһлул әли илә ону итәләјәрәк)

Бәһлул— Ја хәлифә, мән әдаләт вә һәгигәт ашигијәм, ким олурса-олсун, әјриләри, зијанкарлары ислаһ етмәјә чалышырам.

Һарунрәшид— (истеһза илә) Чох наһаг јерә! (Үзүнү Маликә тутараг) көһнә достум, нечәсән?

Малик— Јахшыјам... Јахшыјам...

Һарунрәшид— Јенә хәлифә олмаг истәјирсәнми?

Малик— Мәним хәлифәм, о, мәним ән бөјүк арзумдур.

Һарунрәшид— Вәзир, бу кәдә нә данышыр? Көзүмүн ичинә көр нә дејир... Әлвәләду јешбәһү бнәбиһи.*

Вәзир— Тахт-тачынызын дүшмәнидир, ја хәлифә... Көрүнүр көһнә һагг-һесабларын әвәзини истәјир...

(Әбу Мәгсуд оғланларыны көтүрүб јавашча чыхыр)

Малик— Бәли... Бәли... Мәним хәлифәм... Мәни јенә о тахта гајтар... Мүнирәмә гајтар... Валијә, вәзирә әмрләр вердијим дәгигәләр јадыма дүшүр. Мән тәзәдән о ширин вахтлара гајытмаг истәјирәм.. О атлас, јумшаг либаслар... Ипәк јорған-дөшәк... Мүнирәмин ләтиф сәси... (Хәлифәнин ајагларына јыхылыр).

Наилә— (һәјәчанла кәнара) Бу кәдә башына ојун ачмаса јахшыдыр. Тәнбәллик лап иликләринә гәдәр ишләјиб.

Сәкинә— (ағламсыныб) Арзусу үрәјиндә галан јазыг балам.

Һарунрәшид— Чаван оғлан, хәлифәлик етдијин заман вердијин әмрләр јадындадырмы?

Малик — Бәли, хәлифә, лап јахшы јадымдадыр.

Вали— Амма онлар бизә чох баһа баша кәлди.

Һарунрәшид— Мән сөз вермишдим ки, сәнин хәлифәлик етдијин мүддәтдә вердијин бүтүн әмрләри јеринә јетирим. Анана көндәрдијин јүз гызыл чатдымы?

Малик— Бәли, хәлифә, анам дејир ки, чатыб.

Һарунрәшид— Сәнин әмринлә шәһәрдә ики мәктәб тикилмәјә башлајыб, доғрудурму?

Малик— Бәһлул баба дејир ки, бәли, башланыб.

Вали— Һәлә јени тичарәт јоллары да чәкилмәјә башланмышдыр.

Һарунрәшид— Көрүрсән ки, бу әмрләри дә јеринә јетирибләр.

Малик— Хәлифә, мән јенә хәлифә олмаг, әмрләр вермәк истәјирәм... Көрүрсүнүз нә јахшы әмрләр вермишәм... Бәһлул баба бу әмрләрдән чох разыдыр.

Һарунрәшид— Бәһлул баба әлбәттә разы олар... Анчаг тәзә әмрләр вермәјә чох тәләсирсән. Ахы сән бир әмр дә вермишдин, јадындадырмы? (Малик дүшүнүр) Һә, тапмырсан. Мән јадына салым... Әмр вермишдин ки, Сәнд оғлу Малик Чамеји-Мәнсур күчәсиндә Бағдадын бөјүк мејданында асылсын. Јадындадырмы? Сәнин бу әмрин һәләлик јеринә јетирилмәмишдир.

Малик— (дүшүнүр, чидди вәзијјәт алыр) Бәли, јадыма дүшдү... Ахы онда мән елә билирдим ки, хәлифә Һарунрәшидәм... Һамы мәнә хәлифә Һарунрәшид дејирди...

* Тәрчүмәси: оғул атасына охшар.

Һарунрәшид— Һарунрәшидин әмри кери дөнмәз... Бәрмәки тохуму... Сөзүм сөздүр... (Маликә ишарә илә) Хәлифә Һарунрәшидин әмрини јеринә јетирин. Бу ахшам Бағдадын бөјүк мејданында асылсын. (Кәнара) Бу, Бәһлула да бир зәрбә олар.

Малик— Башына дөнүм, ја хәлифә, даһа хәлифәлик арзу етмирәм... Мәнә јазығын кәлсин...

Сәкинә— Вахсеј... Бәдбәхт балам...

Һарунрәшид— Көтүрүн ону. (Күлә-күлә) Ојунумузун ахыры да пис гуртармады.

Малик— Мән кетмирәм, мән кетмирәм. (Дартыныр)

Наилә— Ја хәлифә, гардашыма аман верин.

Сәкинә— Вахсеј, балам әлимдән кедир. (Бәһлулун ајағына јыхылыр) Балама бир чарә...

Бәһлул—Ағлама, ја Сәкинә, өзү јыхылан ағламаз. Вердијин тәрбијәнин нәтичәсидир. (Һарунрәшидә доғру кәлир)

Һарунрәшид— Бујур көрәк Бәһлул-диванә, ачларын пәнаһы. (Истеһза илә) Бәс миндијин гамыш атһаны?

Бәһлул—Ја әхи, бу күн сизин нәш'әниз о гәдәр јериндәдир ки, гамыш ат илә она тә'сир етмәк олмаз. Кејфинизи ачмаг үчүн гәрибә бир тимсал сөјләмәк истәјирәм.

Һарунрәшид— Нәш'әлидирми?

Бәһлул— Һарачан десәниз.

Һарунрәшид— Елә исә даныш. Достун Малик ибн Сәид дә һеч олмаса нәш'әләниб дар ағачына кетсин.

Бәһлул— Ја әхи, дејирләр, бир күн бир овчу чох кичик бир гуш тутур. Јазыг гушчуғаз јалварыб дејир: «Еј овчу, сән өмрүндә гојунлар, инәкләр јемисән, онлар сәни дојурмајыб, мәним кими кичик бир гуш сәни һеч дојурмаз. Кәл мәни азад ет, мән сәнә үч һикмәтли сөз дејим» Бу сөзләрдән һәмишә хејир көрәрсән. Овчу разы олуб гушу азад едир. Гуш бир будаға гонараг чәһ-чәһ вуруб дејир: (Бәһлул өзү дә чәһ-чәһ вурур) Овчу, биринчи сөзүм одур ки, ағла сығмајан сөзә инанма. Икинчи, бир иш ки, олду, она тәәссүф етмә. Буну дејиб чәһ-чәһ вурур. (Бәһлул өзү дә чәһ-чәһ вурур) Ај овчу, мәним гарнымда јумурта бојда бир дүрр вардыр ки, падшаһын бүтүн хәзинәсинә дәјәр. Овчу буну ешидән кими ики әли илә башына вуруб тәәссүф едир. Гуш истеһза илә дејир: «Мәним сөзләрими нә тез унутдун? Јумурта бојда дүрр мәним кичик гарныма нечә јерләшәр? Буну нечин ағлына вурмадын?» (Һарунрәшидә мә'налы бахыб күлүмсәјир)

Һарунрәшид— Бунунла нә демәк истәјирсән?

Бәһлул—Ја әхи, бу чаван, Бағдад тәнбәлләринин падшаһыдыр. Зәһмәт вә сәнәт севмир. Тәнбәллик ону бу фәлакәтә дүчар етмишдир. Јохса, Малик ибн Сәид һара, Һарунрәшидин тахты, сарајы һара! Сән дә о овчу кими буну өз ағлына нечин вурмурсан? Белә бир тәнбәл, ачиз вә мискин чавандан горхан хәлифәјә халг чәтин е'тибар едәр. Дејәрләр ки, әмирәлмө'минин хәлифә тәнбәл бир чавандан еһтијат едиб өлдүртдү.

Һарунрәшид— (гәзәбли һалда дүшүнүр) Бәс гуш даһа нә деди?

Бәһлул— Гуш чәһ-чәһ вуруб деди: сәнә демишдим ки, олуб кечән бир ишә тәәссүф етмә. Сән бу сөзүмә дә әмәл етмәдин.

Һарунрәшид— Сонра!

Бәһлул— Сонра, овчу сизин кими тәләсиб гушдан сорушур ки, бәс үчүнчү сөзүн нәдир? Гуш чәһ-чәһ вуруб дејир ки: «Белә һикмәтләри сәнин кими адама сөјләмәјин нә фајдасы». Бу сөзләри дејиб гушчуғаз ганадланыб көздән итир. Ја хәлифә, јәгин ки, сиз дә сонра тутдуғунуз ишә тәәссүф едәчәксиниз... Даһа далысыны мән дә о гушчуғаз кими демәк истәмирәм. Тәәссүф етмәмәк үчүн ағла сығмајан иши көрмәк олмаз!

Һарунрәшид— (һәјәчанлы һалда бир гәдәр дүшүндүкдән сонра) Диванә гардаш, буну мән ондан горхдуғум үчүн етмирәм. Бу әмри о өзү вермишдир. Һарун сарајында верилән бир әмр исә ики олмаз!

Бәһлул— Ја әхи, ичазә верин мән дә сизин кими сарај ганунлары илә һәрәкәт един. Јәгин ки, билирсиз, Малик хәлифәлији дөврүндә мәни өзүнә вәкил тә'јин етмишди.

Малик— Еләдир... Еләдир...

Һарунрәшид— Тутаг ки, еләдир!

Бәһлул— Маликин вәкили кими онун өзү һаггында вердији әмри ләғв едирәм. Буна мәним һаггым вардыр.

Һарунрәшид— Јахшы диванәдир... Бир тимсалдан башлајыб мәсәләни көрүн һара кәтириб чыхартды. Ја әхи, унутма ки, сәнин бу мискин һесаб етдијин чаван бәрмәкиләрдәндир.

Бәһлул— Ја әхи, онун бәрмәки олмадығыны сиз өзүнүз тәсдиг етмисиниз. (Чибиндән бир вәсигә чыхарыб Һарунрәшидә узадыр)

Һарунрәшид— Мәним мөһүрүмдүр...

Вәзир— Гоча бағбана вердијиниз вәсигәдир...

Һарунрәшид— Бу гочанын Сәид оғлу илә нә әлагәси?

Малик— О бағбан мәним бабамдыр.

Бәһлул— Доғрудур, о гоча бу заваллы ушағын бабасыдыр.

Һарунрәшид— (гәзәблә) Итилин көзләримдән... Јохса дашы-даш үстүндә гојмарам. (Әсәби һалда сарајы тәрк едир. Вәзир, вали вә ә'јанлар онун архасынча чыхырлар. Сәкинә, Наилә Бәһлула јахынлашыр. Малик тахта һәсрәтлә бахыб ора кетмәк истәјир, сонра бирдән нифрәтлә кери чәкилир. Бәһлул ону әлилә сахлајыр).

Наилә— Сәни мин јашајасан, Бәһлул баба!

Пәрдә

★